

Paslaugų poreikis

socialiai pažeidžiamiems,
niekur nedirbantiems ir nesimokantiems
ar turintiems riziką tokiais tapti
jaunuoliams

Sociologinio tyrimo ataskaita

Tyrimo vykdytojai:

Rita Augutienė

Dr. Eglė Šumskienė

Rusnė Gužauskaitė

Rusnė Augutytė

Vilnius

2020 m.

Turinys

Išvadas	3	Kliūtys pradėti ir tęsti darbą su jaunuoliu.....	23
Metodologija.....	5	Motyvavimas ir darbo pradžia	23
Darbo su jaunuoliais teisinė ir institucinė aplinka	7	Artimiausia aplinka.....	24
ES kontekstas: NEET sąvoka ir dalyvavimas darbo rinkoje	7	Institucinė aplinka	24
Nacionalinis kontekstas: ES priemonių įgyvenimas, teisinių		Atstūmimas visuomenėje ir bendruomenėse	25
ir institucinių prielaidų sudarymas.....	9	Pagalbos teikimo pabaiga	25
Jaunimo garantijų projektai	10	Sėkmingos pagalbos kriterijai.....	25
Teisinė aplinka	11	Formaliai sulaukus pilnametystės	
Institucinė aplinka	12	arba parenkant kitą paslaugų teikėją.....	26
Vietos savivaldos kontekstas.....	13	Santykio kūrimas ir tęstinumas: „Neuždaryti durų“	26
Tyrimo duomenų analizė.....	15	Jaunimo politika Vilniaus mieste: problemos ir siūlymai	27
Jaunuolių charakteristika.....	15	Jaunimo politikos vertinimas	27
Amžius	15	7 idėjos paslaugų vystymui.....	27
Lytis	15	Švietimo paslaugų pritaikymas.	28
Šeimų charakteristikos	15	Paslaugos „iškritusiems“ iš švietimo sistemos.....	28
Tapatumo sumaištis ir apgaulingas savarankiškumas	16	Specializuotų užimtumo vaikams/ paaugliams/ jaunimui	
Patekimas į tarnybų akiratį.....	17	paslaugų plėtra	29
Jaunuolis ir jo artimiausia aplinka.....	17	Paslaugų nepilnamečiams, vartojantiems	
Švietimo įstaigos	18	psichoaktyvias medžiagas, stoka.....	30
Socialines paslaugas teikiančios įstaigos	18	Specializuotų kompleksinių paslaugų poreikis	30
Teisėsauga.....	18	Paslaugos „atitraukiant“ nuo aplinkos.....	30
Pagrindinės jaunuolių patiriamos problemos	19	Intensyvus darbas su visa šeima.....	31
Priklausomybės	19	Išvados	32
Priklausymas grupei.....	20	Rekomendacijos	34
Nusikalstamos veikos.....	20	Literatūra ir šaltiniai.....	36
Mokslas ir mokykla	20	Priedas Nr. 1. Klausimynas.	37
Finansų valdymas ir finansinis raštingumas	22		
Darbas	22		
Higiena ir tvarka.....	23		

Įvadas

Nevyriausybines organizacijos skatinamos teikti paslaugas savivaldybese pagal atitinkamoje teritorijoje identifikuota poreikj, todėl Krikščioniškų socialinių iniciatyvų Forumo organizacijos, dirbančios su sudėtingiausiu – nedirbančiu, nesimokančiu, nemotyvuotu – jaunuimu, susiduria su situacija, kai nuolat tenka įrodinėti jų teikiamų paslaugų reikalingumą. Nere-tai tiek iš mokytojų, tiek iš sudėtingose situacijose esančių jaunuolių artimųjų arba globėjų šios organizacijos sulaukia prašymų padėti tokiems jaunuoliams. Tačiau dažniais atvejais finansavimą galinčios suteikti institucijos teigia, jog svarbu įrodyti tokių paslaugų reikalingumą. Šis tyrimas yra vienas iš bandymų, pasitelkus mokslinį tyrimą, surinkti objektyvią informaciją apie poreikio kompleksiskumą. Toks visapusiškas situacijos įvertinimas suteiks argumentų ir prisidės prie savivaldybių finansavimo planavimo, kuris būtinas paslaugų teikimui bei, esant poreikiui, ir jų plėtrai.

2007 metais atliktas išsamus tyrimas apie socialiai pažeidžiamo jaunimo integracijos į darbo rinką prielaidas atskleidė sisteminio požiūrio stoką: „yra nemažai pavienių institucijų, tačiau visos jos kartu nesudaro sistemos, kuri vadovautųsi bendru tikslu, bendra savivoka ir savo veiklą orientuotų į tą pačią tikslinę grupę. (...) Tai, kad šiems jaunuoliams turi būti

kuriama speciali, jų specifinius poreikius atitinkanti pagalbos sistema – akivaizdu, nes šių jaunuolių „nepasiekia“ (arba yra nepakankamos) kitos sistemos, t. y., sistemos, kurios veiksmingos daugumai jaunuolių – bendrojo lavinimo, profesinio rengimo, darbo biržos sistema ir t. t.“ (Gečienė, Buzaitytė – Kašalynienė, Švedaitė – Sakalauskė, Stakėnaitė, Čiupailaitė, 2007).

Po šio tyrimo praėjo trylika metų, per kuriuos socialiai pažeidžiamų 15 – 29 metų niekur nedirbančių ir nesimokančių ar turinčių riziką tokiais tapti jaunuolių problemos ir sprendimo būdų paieškos dominavo socialinės politikos diskurse, buvo vystoma teisinė bazė, kuriamos programos, skiriamas ir didinamas finansavimas iš Europos Sąjungos fondų, valstybės ir vietos savivaldos biudžetų. Toliauose skyriuose bus pateikta trumpa šių priemonių apžvalga.

Europos Sąjungoje 15–29 metų nedirbančių, nesimokančių ir mokymuose nedalyvaujančių jaunuolių dalis 2013 m. pasiekė 16,1 proc., o vėlesniais metais dėl politinių priemonių, pavyzdžiui, Jaunimo garantijų, 2019 m. šis rodiklis sumažėjo iki 12,6 proc. Tai buvo žemiausias taškas ir tuo pačiu – geriausias rodiklis per pastaruosius dešimtį metų, tačiau COVID19 sukelta pandemija šiuo rodikliu, tikėtina, smarkiai pablogins. 2020 metais balan-

džio ir liepos mėnesiais atliktas Eurofound (Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo) tyrimas apie gyvenimo ir darbo sąlygas COVID19 sukeltos pandemijos metu parodė, kad socialiai pažeidžiami jaunuoliai Europoje šiuo metu susiduria su didelėmis psichikos sveikatos problemomis, jaučia vienišumą ir praranda darbą dažniau nei kitų visuomenės grupių atstovai. Pesimizmo prognozuojant pandemijos poveikį suteikia ir tai, kad 2008-2013 metų didžiosios recesijos laikotarpiu socialiai pažeidžiami jaunuoliai buvo viena labiausiai pažeistų visuomenės grupių (Eurofound, 2020¹).

Tyrimas atliktas Vilniaus mieste, kuriam pagal statistinius duomenis gyvena daugiausiai jaunų žmonių. Čia įvairias teikiamas paslaugas socialiai pažeidžiamiems vaikams ir jaunimui teikia ne tik savivaldybės įstaigos, bet ir nevyriausybinių organizacijų, veikiančių daugiau nei 10 metų ir jau sukaupusios nemažai praktinio darbo patirties.

Tyrimo metu kalbama apie socialiai pažeidžiamus, niekur nedirbančius ir nesimokančius ar turinčius riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuolius, kuriems teikiamos socialinės paslaugos Vilniaus mieste. Ši grupė tyrimo eigoje bei analizuojant duomenis, derinantis prie konteksto, taip pat gali būti įvardijama kaip "sunkumus patiriantys paaugliai, jaunimas, jaunuoliai", "mažiau galimybių turintis jaunimas".

Pastaroji sąvoka dažniau pasitaiko teisės aktuose (pvz., ji naudojama LR Jaunimo politikos pagrindų įstatyme, žr. plačiau skyriuje „Teisinė aplinka“), tačiau tyrėjoms ši sąvoka pasirodė pernelyg siaura ar nepakankama, kalbant apie tokias temas kaip, pvz., delikventinis jaunuolių elgesys ar psichoaktyvių medžiagų vartojimas.

Amžiaus tarpsnis tyrime buvo apibrėžtas, tačiau informantai minėjo jaunėjančių paslaugų gavėjų amžių, todėl empirinėje dalyje kai kada kalbant jie vadinami „vaikais“, tačiau problematikos prasme jau priskiriami tyrimo tikslinei grupei.

¹<https://www.eurofound.europa.eu/topic/neets>

Metodologija

Kokybinio sociologinio tyrimo objektas

Jaunimo darbuotojų patirtys dirbant su socialiai pažeidžiamais niekur nedirbančiais ir nesimokančiais ar turinčiais riziką tokiais tapti 15-29² metų jaunuoliais, gyvenančiais Vilniaus mieste, jų situacijos ir paslaugų poreikio vertinimas.

Tyrimo tikslas

Įvertinti socialiai pažeidžiamų niekur nedirbančių ir nesimokančių ar turinčių riziką tokiais tapti 15 – 29 metų jaunuolių situaciją ir paslaugų poreikį Vilniaus mieste.

Tyrimo uždaviniai

1. Įvertinti socialiai pažeidžiamų 15 – 29 metų niekur nedirbančių ir nesimokančių ar turinčių riziką tokiais tapti jaunuolių situaciją Vilniaus mieste.
2. Pateikti rekomendacijas su jaunimu dirbantiems asmenims Vilniaus miesto savivaldybėje ir jai pavaldžiose institucijose bei Vilniaus mieste veikiančiose nevyriausybinėse organizacijose.
3. Remiantis pilotinio Vilniaus situacijos tyrimo rezultatais, parengti veiklos rekomendacijas su jaunimu dirbantiems asmenims Lietuvos savivaldos institucijose ir regionų nevyriausybinėse organizacijose.

²Tyrimė naudojamas šis Europos Sąjungoje įprastas jaunuolių amžiaus intervalas, tačiau su jaunuoliais dirbantys specialistai pastebi paslaugų gavėjų jaunėjimo tendenciją

Tyrimo metodai ir instrumentai

Siekiant tyrimo tikslo numatoma taikyti kokybinę metodologiją. Pagrindiniai tyrimo metodai:

1. Dokumentų analizė,
2. Pusiau struktūruotas interviu.

Dokumentų ir literatūros analizė

Siekiant apibrėžti teises ir institucines sąlygas, kurios sąlygoja kompleksinių sunkumų patiriančių jaunuolių situaciją, jiems teikiamas paslaugas, buvo analizuojami nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, programos ir jų įgyvendinimo ataskaitos, nacionaliniai bei tarptautiniai tyrimai, atlikti kompleksinių sunkumų patiriančių jaunuolių padėties vertinimo srityse.

Pusiau struktūruotas interviu su organizacijų, teikiančių paslaugas kompleksinių sunkumų patiriantiems jaunuoliams, atstovais

Duomenims rinkti buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu, skirtas specialistams, dirbantiems su socialiai pažeidžiamais niekur nedirbančiais ir nesimokančiais ar turinčiais riziką tokiais tapti 15 – 29 m. jaunuoliais (toliau – jaunuoliais) Vilniaus mieste. Šiuo tyrimo instrumentu

siekama iširti jaunuolių charakteristikas, pagrindines problemines sritis, būdus, kaip jie patenka į pagalbą teikiančių tarnybų akiratį, bei specialistų galimybes jiems padėti. Tyrimo metu ypatingas dėmesys buvo skiriamas šių jaunuolių artimiausios, institucinės ir makrolygmens aplinkos įvertinimui (žr. Priedą Nr. 1 – Klausimynas).

Tyrimo imties formavimas ir duomenų rinkimas

Tyrimo generalinė visuma – darbuotojai, atstovaujantys Vilniaus mieste veikiančias įstaigas ir organizacijas, dirbančias su socialiai pažeidžiamais, niekur nedirbančiais ir nesimokančiais ar turinčiais riziką tokiais tapti 15 – 29 m. jaunuoliais. Informantų atrankai ir imties formavimui pasirinktas tikslinės (ekspertinės) imties formavimo būdas.

Tyrimo dalyviai atrinkti atsižvelgiant į šiuos pagrindinius kriterijus: darbas organizacijoje, teikiančioje paslaugas jaunuoliams ir bent 3 metų stažo turėjimas arba darbas, susijęs su paslaugomis sudėtingum išgyvenantiems jaunuoliams, jų šeimų nariams/ globėjams. Papildomi kriterijai – skirtingos užimamos pareigos (psichologas (-ė), socialinis (-ė) darbuotojas (-a), gatvės darbuotojas (-a), socialinis pedagogas ir kiti specialistai iš skirtingų įvairaus pavaldumo atstovaujama įstaigų bei organizacijų – tiek

nevyriausybių, tiek ir savivaldybei pavaldžių. Šio tyrimo imtis buvo 15 skirtingose srityse dirbančių specialistų.

Keturi informantai buvo vyrai, vienuolika – moterų ir toks lyčių pasiskirstymas, kaip bus aptariame tolesniuose skyriuose, ne visai atitinka proporcijas tarp vaikų ir merginų, su kuriais dirba šie specialistai. Absoliuti dauguma informantų (keturiolika) turėjo penkerių metų ir didesnį darbo su jaunimu stažą. Dešimt informantų dirbo nevyriausybiniame sektoriuje, penki – valstybiniame, iš kurių vienas dar užsiima privačiu konsultavimu.

Tiriamųjų charakteristikos apibendrintos Lentelėje Nr. 1.

Interviu vyko 2020 m. rugpjūčio – lapkričio mėn. Pokalbiai truko nuo 36 min. iki 68 min., vidutiniškai – 43 min. Šeši pokalbiai įvyko tiesiogiai, susitikus su tiriamaisiais jų darbovietėje, likę – susitikus nuotoliniu būdu („Zoom“, „Google Meet“ platformose).

Informacijos apdorojimas, analizė

Tyrimo rezultatai, užfiksuoti skaitmeninėse laikmenose, buvo transkribuoti, analizuoti ir apibendrinti. Kokybinei tyrimo analizei buvo naudoti 93 puslapiai teksto, kuris buvo surinktas interviu transkribavimo metu. Tyrimo duomenys buvo apdorojami naudojant MAXQDA kokybinių duomenų analizės programą. Iš viso suko-

duoti 449 segmentai. Šie kodai buvo su bendrinti, o remiantis sudaryta kodų sistema buvo išskirtos 8 kategorijos: pateikimas į tarnybų akiratį; kliūtys įtraukti ir dirbti su jaunimu; jaunuolių charakteristika; probleminės sritys; neapibrėžtumai probleminei grupei; intervencijų poreikis; socialinės aplinkos svarba; jaunimo politika.

Lentelė Nr. 1. Tiriamųjų charakteristikos.

Vardas (pakeistas)	Profesija	Atstovaujamas sektorius (patirtis viešajame/NVO)	Bendras darbo su jaunimu stažas	Įstaigos tipas
Kristupas	Centro jaunimui vadovas, socialinis darbuotojas	NVO	13 m.	NVO jaunimui
Agnė	Vaikų ir jaunimo srities vadovė	NVO	10 m.	NVO vaikams, jaunimui ir šeimai
Indrė	Jaunimo politikos atstovė	Viešasis ir NVO	10 m.	Valstybinė
Rūta	Globos koordinatorė	NVO	12 m.	NVO, vaikų ir jaunuolių globa
Onė	Socialinė darbuotoja	NVO	5 m.	NVO, vaikams ir jaunuoliams
Augustė	Socialinė darbuotoja	Viešasis	3 m.	Valstybinė globos įstaiga
Justina	Jaunimo politikos atstovė	Viešasis	12 m.	Valstybinė
Saulė	Atvejo vadybininkė	NVO ir viešasis	7 m.	NVO vaikams, jaunimui ir šeimai
Tadas	Psichologas	Viešasis	25 m.	Ugdymo įstaigos, privatus konsultavimas
Kristina	Vyr. socialinė darbuotoja	Viešasis	9 m.	Valstybinė
Milda	Socialinė darbuotoja, konsultantė	NVO	16 m.	NVO vaikams, jaunimui ir šeimai
Jonas	Socialinis darbuotojas, globėjas	NVO	5 m.	Nevalstybiniai globos namai
Morta	Atvejo vadybininkė	NVO	20 m.	NVO vaikams, jaunimui ir šeimai
Simona	Psichoterapeutė	NVO	15 m.	NVO jaunimui
Gabrielius	Socialinis darbuotojas	NVO	15 m.	NVO jaunimui

Darbo su jaunuoliais teisinė ir institucinė aplinka

Skyriuje analizuojama darbo su socialiai pažeidžiamais, niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15–29 m. jaunuoliais teisinė ir institucinė aplinka pasitelkiant tarptautinį (Europos Sąjungos), nacionalinį (Lietuvos) ir vietinį (Vilniaus miesto) kontekstą.

ES kontekstas: NEET sąvoka ir dalyvavimas darbo rinkoje

Kalbant apie socialiai pažeidžiamus jaunuolius, Europos Sąjungoje ypatingas dėmesys skiriamas jų dalyvavimui (arba pasirengimui dalyvauti) darbo rinkoje, ir plačiai naudojamas terminas NEET – nedirbantis, nesimokantis ir mokymuose nedalyvaujantis jaunimas. NEET jaunimas (angl. **N**ot in **E**ducation, **E**mployment or **T**raining) yra vartojamas kalbant apie daugelio 15–29 metų jaunuolių padėtį Europoje. NEET koncepcijos tikslas – išplėsti supratimą apie pažeidžiamą jaunimo statusą ir geriau stebėti jų problemišką patekimą į darbo rinką.

Pagrindiniai Europos Sąjungos dokumentai, susiję su pagalba NEET jaunuoliams:

- Europos Komisija: Jaunimo garantija
- „EUR-Lex“: komunikatas „Investavimas į Europos jaunimą“
- Europos Komisija: ES jaunimo strategija
- EUR-Lex: Parama jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai

NEET jaunimo sąvoka apima:

Nedalyvaujančius švietime ir mokymuose bedarbius asmenis (asmenys, kurie nedirba, tačiau aktyviai ieško darbo ir galėtų pradėti dirbti nedelsiant);

Nedalyvaujančius švietime ir mokymuose neaktyvius asmenis (ekonomiškai neaktyvūs asmenys, kurie nesudaro darbo jėgos (nėra nei įdarbinti, nei bedarbiai) Jaunimo garantijų iniciatyva, 2019-08-16).

Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (Eurofound) ir Eurowork išskiria penkias pagrindines NEET grupes:

Bedarbius asmenis, kurie sudaro didžiausią NEET grupę ir smulkiau yra skirstomi į:

- ilgalaikius (nedirba daugiau nei 12 mėn.) ir
- trumpalaikius bedarbius;

Galimybių dirbti neturintys asmenys (angl. unavailable). Apima jaunuolius su šeimyniniais įsipareigojimais, pvz., atsakingus už savo artimųjų globą ir slaugą, sergančiuosius lėtinėmis ligomis ir neįgalumą turinčius jaunuolius;

Neaktyvūs, atsiskykę asmenys (angl. disengaged). Jaunuoliai, kurie neieško darbo ir nenori dalyvauti švietime, nors nėra ribojami įsipareigojimų ar nedarbingumo. Ši grupė apima savo noru darbo neieškančius jaunuolius (angl. discouraged) bei socialiai nepriimtina arba pavojingą gyvenimą gyvenančius jaunuolius.

Galimybių ieškantys, aktyvūs asmenys (angl. opportunity-seekers). Jauni žmonės, kurie aktyviai ieško darbo arba

mokymo galimybių, tačiau tik tokių, kurios atitinka jų gebėjimus ir statusą.

Savo noru nedirbantys ir nesimokantys asmenys. Tai savo noru pasirinkęs priklausyti NEET kategorijai jaunimas. Dažniausiai tai yra jauni keliautojai, jaunimas, aktyviai įsitraukęs į kitas veiklas, tokias kaip menas, muzika ar savarankiškas mokymasis.

Jaunimo nedarbo mažinimas ir siekis veiksmingai įtraukti kuo daugiau Europos jaunuolių į darbo pasaulį yra ES politikos darbotvarkės esmė. 2008–2013 m. ekonomikos krizė lėmė aukštą jaunimo nedarbo lygį, taigi ir jaunimo dalyvavimo ir įtraukties problemas. Atsižvelgdami į tai, mokslininkai ir Europos Sąjungos šalių vyriausybės ieškojo naujų būdų stebėti ir analizuoti darbo rinkos pažeidžiamumo tarp jaunimo paplitimą.

NEET koncepcija nuo 2010 m. ES valstybėse narėse buvo plačiai naudojama kaip rodiklis informuojant į jaunimą orientuotą politiką dėl įsidarbinimo, švietimo, mokymo ir socialinės įtraukties. NEET jaunuoliai pirmą kartą buvo išskirti Europos strategijos diskusijose pavyzdinėje iniciatyvoje „Europa 2020“ „Judus jaunimas“. Amžiaus kategorija, kuriai taikoma ši sąvoka, buvo 15–24 m., o vėliau ji buvo išplėsta įtraukiant 15–29 m. amžiaus jaunuolius. Ši koncepcija dabar yra centralizuotai įtraukta į politinį diskursą ES lygiu.

2013 m. balandžio mėn. buvo priimtas Europos Komisijos pasiūlymas Europos Sąjungos Tarybai įgyvendinti jaunimo garantiją visose valstybėse narėse, kurios tikslas yra mažinti NEET jaunuolių skaičių. Šia iniciatyva siekiama užtikrinti, kad visi 15–24 metų jaunuoliai per keturis mėnesius nuo bedarbio statuso gavimo ar baigę formalųjį išsilavinimą gautų kokybišką pasiūlymą įsidarbinti, tęsti mokymąsi, pameistrystę ar praktiką. Vykdamas jaunimo užimtumo iniciatyvą jaunimo garantijos teikimas valstybėms narėms padėjo pagerinti padėtį vietoje ir sumažinti NEET priklausančių jaunuolių skaičių.

2016 m. gruodžio mėn. Europos Komisija pradėjo iniciatyvą „Investicijos į Europos jaunimą“, atnaujindama ir išplėsdama savo pastangas remti jaunimą. Atsižvelgdama į pasiteisinusį teigiamą jaunimo garantijos poveikį, Komisija padidino jaunimo užimtumo iniciatyvai skirtus finansus iki 2020 m.

2018 m. buvo priimta nauja ES jaunimo strategija, kurioje nustatoma bendradarbiavimo su valstybėmis narėmis jų jaunimo politikos pagrindai 2019–2027 m. Strategijoje daugiausia dėmesio skiriama trims pagrindinėms veiklos sritims, orientuotoms į žodžius „įsitraukti, susieti, įgalinti“.

COVID-19 sukelta pandemija padarė ir tebedaro didelę įtaką jaunimo daly-

vavimui pameistrystėje ir mokymuose. Siekdama padėti atsigaivinti po pandemijos, 2020 m. liepos 1 d. Europos Komisija paskelbė Jaunimo užimtumo rėmimo paketą, kuris „nutiestų tiltą į darbo vietas“ jaunuoliams. Komisija pateikė pasiūlymą dėl Tarybos rekomendacijos „tiltas į darbo vietas – jaunimo garantijos stiprinimas“, kuri pakeis 2013 metais priimtą rekomendaciją. Ji prailgina amžiaus ribas, kurioms taikoma jaunimo garantija, nuo 24 iki 29 metų (Eurofound, 2020 lapkričio 5 d.).

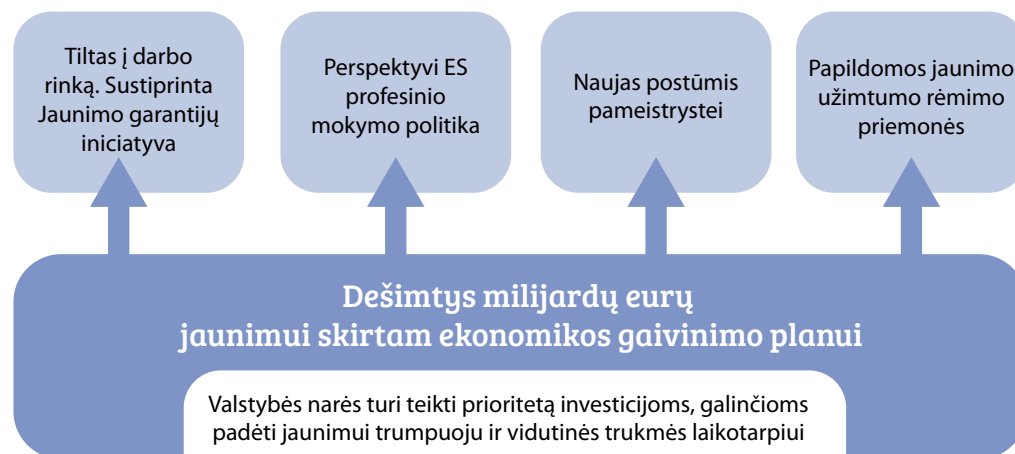
EUR-Lex: Parama jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai (2020 07 01) pabrėžiama, kad nuo [Covid19 sukeltos] krizės pradžios nustojo dirbti daugiau kaip šeštadalis jaunuolių. Daugelis dirbo labai nukentėjusiuose sektoriuose, kaip antai apgyvendinimo, maisto, meno, pramogų, didmeninės ir mažmeninės prekybos sektoriuose. Kiti šiuo metu bando patekti į darbo rinką, kurioje tokiuose sektoriuose naujų darbuotojų nebeieškoma.

Komisijos pasiūlyme dėl priemonės „Next Generation EU“ ir ilgalaikiame biudžete numatomi nemenki išteklių jaunimo užimtumui remti; tai didelės biudžeto iniciatyvos, skirtos ekonominiams ir socialiniam pandemijos poveikiui mažinti, dalis. Trumpuoju laikotarpiu įgyvendinant REACT-EU23 2020–2022 m. bus skirta 55 mlrd. EUR sanglaudos politikos lėšų.

Pav. Nr. 1.

Europos Komisijos siūloma Paramos jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai struktūra

(šaltinis - Paramos jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai struktūra, 2020 07 01).

„Nė viena valstybė narė neturėtų būti priversta rinktis, ar reaguoti į krizę, ar investuoti į savo žmones. „Next Generation EU“ padidins <...> jaunimo užimtumui remti skirtą paramą. Taip užtikrinsime, kad žmonėms būtų suteikta prisitaikyti prie sparčiai kintančio pasaulio reikalingų įgūdžių, švietimas ir mokymas.“

Pirmininkė Ursula von der Leyen, 2020.

Toks papildomas finansavimas bus paskirstomas valstybėms narėms atsižvelgiant į kelis kriterijus, vienas iš kurių yra šios krizės poveikis jaunimo nedarbui. Siekiant įveikti valstybėse narėse jaunimui jau dabar kylančias problemas bus labai svarbus Europos socialinio fondo lėšų papildymas (Europos Komisijos siūloma Paramos jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai, 2020 07 01).

Tarp šiame dokumente siūlomų priemonių:

- Sutrumpinto darbo laiko sistemos, skirtos jauniems darbuotojams, ir panašios jauniems savarankiškai dirbantiems asmenims skirtos priemonės siekiant juos apsaugoti visų pirma nuo nedarbo rizikos ir nuo pajamų praradimo.

- Socialinė apsauga pakeičiant ar papildant pajamas, kaip antai bedarbio pašalpos, vienkartinės išmokos arba laikinojo nedarbingumo atostogų išmokos jauniems darbuotojams, kurie dėl griežtų tinkamumo kriterijų ar savo statuso darbo rinkoje (pvz., savarankiškas darbas) anksčiau neturėjo ir (arba) turėjo nedaug socialinės apsaugos galimybių.

- Tiesioginės subsidijos pameistriams smulkiose ar vidutinėse įmonėse, įskaitant atlyginimą, priemokas už įdarbinimą ir laikiną socialinio draudimo įmokų kompensavimą, taip pat instruktorių darbo užmokestį ir (arba) jų socialinio draudimo įmokas, siekiant stabilizuoti ir

padidinti kokybiškos ir veiksmingos pameistrystės galimybių pasiūlą.

- Tiesioginės subsidijos samdai, įskaitant darbo užmokesčio subsidijas, priemokas už naujų darbuotojų įdarbinimą ir laikiną socialinės apsaugos įmokų kompensavimą siekiant padėti jauniems žmonėms įgyti darbo patirties ir (arba) surasti kokybišką pirmąją darbo vietą. Tai ypač veiksminga, jeigu tai taikoma tikslingai ir kartu su mokymo priemonėmis.

- Finansinė parama besimokantiems asmenims, studijuojantiems pagal dienes mišraus tipo, mišrias ir internetu siūlomas programas, skiriant jiems dotacijas ar palankių palūkanų normų paskolas su valstybės garantijomis, kad jaunuoliai galėtų tęsti studijas arba grįžti į švietimo ir mokymo sistemą.

- Trumpalaikės mokymo sesijos (kaip antai trumpi mokymosi kursai, naujokams skirti kursai ar praktiniai seminarai), kurių tikslas – patobulinti bedarbių ar neaktyvių jaunuolių įgūdžius, kad jie galėtų nedelsdami integruotis į darbo rinką, sutelkiant dėmesį, pavyzdžiui, į skaitmeninius įgūdžius, žaliuosius įgūdžius, verslumo įgūdžius ir karjeros valdymo įgūdžius.

- Reintegracijos į švietimo ir mokymo sistemą būdai, įskaitant „antros galimybės“ švietimo programas, ypač skirtas švietimo ir mokymo įstaigų nebajusiems asmenims ir nekvalifikuotiems jaunuoliams.

- Pameistrių paskyrimas iš nemo-

kių įmonių į kitas įmones ar įmonių mokymo centrus.

- Startuoliams suteikiamos dotacijos ir paskolos, skirtos jauniems verslininkams, kad jie steigtų naujas įmones ir kurtų darbo vietas.

Nacionalinis kontekstas: ES priemonių įgyvenimas, teisinių ir institucinių prielaidų sudarymas

Nacionaliniame lygmenyje vertinant vykdomą jaunimo politiką svarbiausia yra Europos Sąjungos siūlomų institucinių ir finansinių priemonių įgyvendinimas Lietuvoje, tinkamos teisinės bazės formavimas, sąlygų sudarymas ir institucinės aplinkos kūrimo prielaidos vietos (savivaldybių) lygmenyje.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuruoji Europos Sąjungos Jaunimo garantijų iniciatyvos Lietuvoje įgyvendinimą, pabrėžia valstybės bei savivaldybių institucijų ir socialinių partnerių glaudaus bendradarbiavimo svarbą, siekiant sėkmingos jaunuolių integracijos į darbo rinką arba švietimo sistemą. 2014 m. sausio mėn. ministerijų, darbdavių, jaunimo organizacijų atstovai pasirašė bendradarbiavimo memorandumą dėl Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimo, tais pačiais metais įsteigta ir Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyven-

dinimo stebėsenos komisija. Socialiniai partneriai, jaunimo ir su jaunimo dirbančios organizacijos aktyviai prisideda siūlydamos priemones ir paslaugas jaunimui, vertindamos jų kokybę.

Jaunimo garantijų iniciatyva – tai priemonių rinkinys, skirtas jaunimo užimtumui didinti. Lietuvoje ši iniciatyva įgyvendinama nuo 2014 m. sausio 1 d. vadovaujantis LR socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintu Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimo planu. Bendrasis Jaunimo garantijų iniciatyvos tikslas yra užtikrinti, kad niekas nebūtų paliktas nuošalyje, kad visiems jaunuoliams, kuriems nepavyko patiems susirasti pasiūlymo, per tam tikrą laiką būtų pateiktas darbo, tolesnio mokymosi, gamybinės praktikos ar mokomosios praktikos pasiūlymas (Jaunimo garantijų iniciatyvos Lietuvoje, 2019 08 16).

Pirmasis Plano tikslas – **jaunimo ankstyvoji intervencija ir aktyvumo skatinimas**, kuriam pasiekti keliami uždaviniai:

- įvertinus esamą jaunimo ir darbo su jaunimu padėtį Lietuvoje, tobulinti darbo su jaunimu teisinį reglamentavimą;
- gerinti profesinio orientavimo (karjeros) paslaugų prieinamumą ir kokybę, siekiant užtikrinti ankstyvą prevenciją ir aktyvumo skatinimą;
- sukurti sistemas identifikuoti ne-

aktyvų jaunimą ir Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimo stebėsenai;

- užtikrinti visapusišką paslaugų teikimą tiek neaktyviam, tiek motyvuotam jaunimui;
- ugdyti jaunimo verslumą bei skatinti savarankišką užimtumą.

Antrasis Plano tikslas – **jaunimo integracijos į darbo rinką didinimas**, kuriam pasiekti keliami uždaviniai:

- tobulinti teisinį reglamentavimą, siekiant efektyvaus jaunimo integravimo į darbo rinką;
- užtikrinti individualius jaunimo poreikius atitinkantį ir efektyvų aktyvios darbo rinkos politikos priemonių taikymą;
- plėtoti valstybės, vietos savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų bei verslo subjektų bendradarbiavimą suteikiant jaunimui daugiau praktikos, stažuočių galimybių siekiant pritaikyti įgyjamus įgūdžius pagal darbo rinkos poreikius.

Įgyvendinant Jaunimo garantijų iniciatyvą Lietuvoje ypač didelis dėmesys skiriamas jaunuolių poreikių išaiškinimui ir individualizuotų paslaugų teikimui siekiant atliepti šiuos poreikius. Siekiant šių tikslų Lietuvoje aktyviai vykdoma jaunimo darbo centrų (JDC) tinklo plėtra. 1999–2009 m. Lietuvoje, pasitelkiant Danijos tarnybos užimtumo tarnybos gerąją

patirtį, šalyje buvo įsteigta 11 JDC, 2013 m. – dar 11, 2014 m. – 7, 2015 m. – 8. 2016 m. sausio 1 d. šalyje veikė 37 JDC. Šiuo metu (2020 m. spalio mėn. duomenimis) Užimtumo tarnybos klientų aptarnavimo departamentuose veikia 45 JDC. Siekiama, kad Jaunimo darbo centrai paslaugas teiktų visose šalies savivaldybėse ir padėtų vietos jaunimui iki 29 metų amžiaus integruotis į darbo rinką, ugdytų jų gebėjimus, reikalingus konkuruoti darbo rinkoje ir motyvuotų mokymuisi visą gyvenimą (Jaunimo garantijų iniciatyvos Lietuvoje, 2019 08 16).

Jaunimo garantijų projektai

2015–2019 m. nedirbantys, nesimokantys ir mokymuose nedalyvaujantys (NEET) jaunuoliai dalyvavo Jaunimo užimtumo iniciatyvos ir Europos socialinio fondo lėšomis (69,2 mln. Eur) finansuojamuose projektuose „Atrask save“ ir „Naujas startas“.

Pirminės intervencijos projekte „Atrask save“, įgyvendintame nuo 2015 09 21 iki 2018 09 30, darbo biržoje registruotiems ir neregistruotiems jaunuoliams iki 4 mėn. buvo teikiamos aktyvinimo ir motyvavimo paslaugos (darbo pokalbių simuliacijos, susitikimai su darbdaviais, smulkiaisiais verslininkais, susipažinimas su vietos rinkoje veikiančiomis įmonėmis bei švietimo ir profesinio mokymo įstaigomis, iki 20 dienų trunkančios praktikos pasirinktoje įmonėje su techninio

mentorius pagalba ir kt.).

Atviroje rinkoje negavę pasiūlymo dirbti, mokyti ar atlikti praktiką, projekto „Atrask save“ dalyviai galėjo ir gali dalyvauti projekte „Naujas startas“, įgyvendintame nuo 2015-12-09 iki 2019-11-30, kuriame buvo teikiamos integravimo į darbo rinką priemonės (įdarbinimas subsidijuojant, darbo įgūdžių įgijimo rėmimas, profesinis mokymas, stažuotė ir kt.).

Siekiant paspartinti Jaunimo garantijų įgyvendinimą Lietuvoje, įtraukiant socialinius partnerius, nuo 2016 02 08 iki 2017 05 31 įgyvendintas viešinio projekto „Naujasis bendravimo ir bendradarbiavimo modelis geresniam informavimui apie Jaunimo garantijas“.

2019–2021 m. NEET jaunuoliai skatinami įsitraukti į tikslinius jaunimo projektus, finansuojamus Europos socialinio fondo lėšomis.

2019 m. pradėti vykdyti pirminės ir antrinės intervencijos projektai „Jaunimo socialinių kompetencijų didinimas“ (16–29 metų amžiaus nedirbantiems, nesimokantiems ir mokymuose nedalyvaujantiems asmenims, registruotiems Užimtumo tarnyboje, suformuojami paslaugų paketai, kuriais siekiama jaunimą įtraukti į aktyvų visuomeninį gyvenimą bei sumažinti jaunimo nedarbo lygį) ir „Jaunimo užimtumo skatinimas“ (jaunuoliams siūloma dalyvauti aktyvios

darbo rinkos politikos priemonėse: profesinio mokymo, pameistrystės, stažuotės, kompetencijų pripažinimo neformalioju būdu, darbo įgūdžių įgijimo rėmimo, įdarbinimo subsidijuojant priemonėse). Projektai prisideda prie darbo pasiūlos paklausos suderinamumo, skatina Užimtumo tarnyboje registruotų 16–29 m. nedirbančių, nesimokančių ir mokymuose nedalyvaujančių asmenų spartesnę ir tvaresnę integraciją į darbo rinką.

Jaunimo reikalų departamentas nuo 2019 m. pavasario įgyvendina projektą „Judam“, kuris skirtas mažinti Užimtumo tarnyboje neregistruoto nedirbančio, nesimokančio, mokymuose nedalyvaujančio 15–29 m. amžiaus jaunimo skaičių, įgyvendinant intervencijos ir aktyvumo skatinimo priemones, atsižvelgiant į jauno asmens poreikius ir galimybes. Numatytas dalyvių skaičius - 850, didelis dėmesys skiriamas jaunuoliams iš sunkumus patiriančių šeimų, turintiems problemų su teisėsauga, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, patiriantiems pajamų ar kitus nepriteklus, turintiems priklausomybes, gyvenantiems ar jau išėjusiems iš globos įstaigų.

Taip pat aktyviai plėtojamas atvirųjų jaunimo centrų / erdvių tinklas, veikiantis savivaldybėse. Šie centrai skirti visiems jaunuoliams, kurie ieško saugios aplinkos, naujų bendrumo, buvimo kartu formų, turi laisvo laiko, tačiau nežino, kaip ir kur jį turiningai praleisti. Ypatingas

dėmesys skiriamas tiems jauniems žmonėms, kurie dėl savo elgesio ar išvaizdos nepritampa prie bendraamžių ar suaugusiųjų visuomenės, nemato tikslo savo gyvenime, stokoja motyvacijos mokytis ir jėgų kūrybiškai tvarkyti savąją kasdienybę, linkę nusikalsti, vartoja alkoholį ir kitas svaiginamąsias medžiagas.

Teisinė aplinka

Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas. Šiame teisės akte jaunimas, arba socialiai pažeidžiami niekur nedirbantys ir nesimokantys ar turintys riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliai atskirai nėra minimi, tačiau šis įstatymas reikšmingas kaip apibrėžiantis pagrindines užimtumo formas ir jų sistemą, darbo ieškančių asmenų užimtumo rėmimo sistemos teisinius pagrindus, jos tikslą, uždavinius, užimtumo rėmimo politiką įgyvendinančių subjektų funkcijas, darbo rinkos paslaugų teikimo ir užimtumo rėmimo priemonių įgyvendinimo organizavimą ir finansavimą, atsakomybę už nelegalų darbą, užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus,

nedeclaruotą darbą ir nedeclaruotą savarankišką veiklą.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas nustato Lietuvos Respublikos švietimo tikslus, švietimo sistemos principus, švietimo sistemos sandaros, švietimo veiklos, švietimo santykių pagrindus, valstybės įsipareigojimus švietimo srityje. Šiame teisės akte socialiai pažeidžiami niekur nedirbantys ir nesimokantys ar turintys riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliai atskirai nėra minimi, taip pat nėra minima pagalba įtraukiant niekur nesimokančius jaunuolius į švietimo sistemą. Tačiau šis įstatymas reikšmingas, nes apibrėžia bendrą švietimo sistemos koncepciją, taip pat – švietimo pagalbos priemones, papildomas paslaugas sunkumų turintiems ugdymo sistemos dalyviams, profesinį mokymąsi, pagalbą negalią turintiems švietimo sistemos dalyviams.

Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas labai svarbus teisiškai apibrėžiant darbo su jaunimu ypatumus ir specifiką, ne tik orientuo-

jantis į švietimo, ugdymo pagalbą ar paslaugas integruojantis į darbo rinką, bet ir sprendžiant kitas aktualias socialines, psichologines ir kt. problemas bei užtikrinant paslaugas. Šiame teisės akte pateikiamos apibrėžtys svarbiausių sąvokų, tokių kaip mažiau galimybių turintis jaunimas³; mobilusis darbas su jaunimu⁴; neaktyvus jaunas žmogus⁵; . jaunimo politika⁶; atvirasis darbas su jaunimu⁷; atvirasis jaunimo centras⁸; atviroji jaunimo erdvė⁹; darbas su jaunimu¹⁰; darbas su jaunimu gatvėje¹¹. Taip pat įstatyme įvardijami pagrindiniai subjektai, formuojantys ir įgyvendinantys jaunimo politiką, darbo su jaunimu principai ir atviruosiuose jaunimo centruose ir atviroiose jaunimo erdvėse vykdoma veikla.

Atvirų jaunimo centrų veiklos aprašas numato, jog Centras dirba su jaunais žmonėmis tiek individualiai, tiek grupėmis; teikia prevencines, informavimo, konsultavimo, socialinių ir gyvenimo įgūdžių ugdymo, sociokultūrinės ir kitas su jauno žmogaus ugdymu susijusias paslaugas; organizuoja veiklas, skatinančias

jaunimo motyvaciją ir gebėjimus, reikalingus sėkmingai integracijai į darbo rinką, atsižvelgdamas į savivaldybės padėtį; prireikus ir esant galimybei, teikia arba tarpininkauja teikiant kitas laisvalaikio, socialinės ir psichologinės ar krizių įveikimo pagalbos paslaugas jaunimui.

Atvirų jaunimo centrų ir erdvių koncepcija numato, jog atviruose jaunimo centruose bus teikiama konkreti pagalba socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliams: asmeniškai konsultuoti ir informuoti įvairiose probleminėse situacijose (alkoholio ar kitų svaigalų vartojimas, mokymosi sunkumai ar sunkumai mokykloje, problemos santykiuose su vaiku ar mergina ar su tėvais ir t.t.) bei skatinti darbą su mažiau galimybių turinčiais jaunais žmonėmis.

Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. Analogiškai, šiame teisės akte jaunimas, arba socialiai pažeidžiami niekur nedirbantys ir nesimo-

³ jaunimas, neturintis tokių pat sąlygų kaip bendraamžiai savo kompetencijoms ir veikloms plėtoti, nes gyvena nepalankiomis sąlygomis ar patiria socialinių, ekonominių, išsilavinimo, kultūrinių, geografinių sunkumų, turi negalią ir (ar) sveikatos problemų.

⁴ darbas su jaunimu nuvykus į gyvenamąją teritoriją, kurioje nėra darbo su jaunimu infrastruktūros, atsižvelgiant į šioje teritorijoje gyvenančių jaunų žmonių individualius poreikius.

⁵ nesimokantis, nestudijuojantis, nedirbantis pagal darbo sutartį ar savarankiškai, neturintis kitų darbo santykiams prilygintų teisių santykių, nevykdantis neatlygintinio užimtumo veiklos, nieišskantis darbo jaunas žmogus.

⁶ priemonių, kuriomis sprendžiami jaunimui aktualūs klausimai ir siekiama sudaryti palankias sąlygas formuoti jauno žmogaus asmenybei ir jo integravimuisi į visuomenės gyvenimą, visuma.

⁷ darbas su jaunimu atviruosiuose jaunimo centruose ir (ar) erdvėse, atliekamas darbo su jaunimu principais.

⁸ įstaiga, atliekanti darbą su jaunimu, grindžiamą savanorišku jaunų žmonių apsisprendimu dalyvauti šioje veikloje ir užtikrinantį jų įsitraukimą į šią veiklą.

⁹ kultūros, švietimo, kūno kultūros ir sporto ar socialines paslaugas teikiančio juridinio asmens nuosavybės, patikėjimo teise ar nuomos, panaudos sutarčių pagrindais valdoma patalpa, kurioje atliekamas darbas su jaunimu, grindžiamas savanorišku jaunų žmonių apsisprendimu dalyvauti šioje veikloje ir užtikrinantis jų įsitraukimą į šią veiklą.

¹⁰ veikla, skirta sąlygoms jaunam žmogui įsitraukti į asmeninę, profesinę ir visuomeninę veiklą sudaryti, jo kompetencijoms plėtoti ir ugdyti.

¹¹ darbas su jaunimu ne institucinėje aplinkoje, bet tiesiogiai neformaliose jaunimo susibūrimo vietose (viešosiose erdvėse, gatvėse, parkuose, kavinėse, sporto aikštynuose, klubuose ir kt.).

kantys ar turintys riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliai atskirai nėra minimi, tačiau šis įstatymas reikšmingas, kadangi nustato savanoriškos veiklos (dažnai – tai yra pirmoji jaunuolių darbinio pobūdžio patirtis) ypatumus, savanoriškos veiklos principus, savanorio ir savanoriškos veiklos organizatoriaus teises ir pareigas, savanoriškos veiklos organizavimo tvarką, savanorių draudimo, savanoriškos veiklos išlaidų kompensavimo atvejus.

Institucinė aplinka

Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme įvardijami subjektai, formuojantys ir įgyvendinantys jaunimo politiką. Jų tarpe yra:

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuri formuoja jaunimo politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. Jaunimo politiką įgyvendina socialinės apsaugos ir darbo ministro įgaliota institucija.

Valstybinei jaunimo politikos įgyvendinimo funkcijai atlikti savivaldybių administracijose steigiamos **savivaldybės jaunimo reikalų koordinatoriaus** pareigybės. Savivaldybės jaunimo reikalų koordinatorius rengia ir įgyvendina savivaldybėje įgyvendinamas jaunimo politikos programas ir priemones, analizuoja jaunimo, jaunimo organizacijų ir su jaunu dirbančių organizacijų padėtį savi-

valdybėje, plėtoja savivaldybės institucijų ir įstaigų, dirbančių jaunimo politikos srityje, bendradarbiavimą, palaiko ryšius su užsienio lietuvių jaunimo organizacijomis ir atlieka kitas savivaldybės jaunimo reikalų koordinatoriaus pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas.

Viešoji įstaiga Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo agentūra įgyvendina ir (ar) administruoja tarptautines ir Europos Sąjungos programas jaunimo politikos srityje. Pabrėžtina, kad agentūra daug dėmesio skiria socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliams (Agentūros vartojama sąvoka – mažiau galimybių turintys jaunuoliai) ir skatina projektinę veiklą šiose reikšmingose srityse:

- Darbo su jaunimu formų ir metodų plėtojimas: darbas su jaunimu gatvėje; mobilusis darbas; jaunimo informavimas ir konsultavimas; išmaniojo darbo su jaunimu (digital youth work) metodikos pritaikymas darbo su jaunimu formose.
- Darbo su specialiujų poreikių, pažeidžiamomis jaunimo grupėmis plėtojimas (įvairaus pobūdžio sutrikimai, pvz. autizmo spektro; fizinę, protinę negalią turintys), įskaitant kompleksinių paslaugų kūrimą ir teikimą jaunimui (palydimoji globa, konsultavimas, palaikymas).
- Jaunimo psichologinės psichikos

ir fizinės sveikatos stiprinimas: savižudybių bei patyčių prevencija, lytiškumo ugdymas, fizinės sveikatos edukacija, psichikos ir emocinės sveikatos raštingumo ugdymas. (Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo agentūra, 2020).

Lietuvos jaunimo organizacijų taryba – skėtinė organizacija, šiuo metu vienijanti 68 nacionalines jaunimo organizacijas ir savivaldybių jaunimo organizacijų tarybas – tūkstančius jaunų žmonių Lietuvoje. Tarp organizacijos veiklos strateginių kryptių 2019-2023 metais nėra įvardytos priemonės, susijusios su pagalba socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliams, tačiau su šia tematika siejasi tam tikros fragmentiškos Tarybos veiklos. Pavyzdžiui, 2013 metais buvo vykdytas projektas, kurio pagrindinis tikslas – nedirbančių ir nesimokančių jaunų žmonių socialinė įtrauktis, struktūrinio dialogo plėtra, Europos Sąjungos jaunimo politikos reikšmė jaunam žmogui, į savo veiklas įtraukė regionines jaunimo organizacijų tarybas, nevyriausybinės jaunimo organizacijas bei valstybinio sektoriaus atstovus, dirbančius su NEETs kategorijos jaunais žmonėmis.

Projekto metu vyko diskusijos, neformalus susitikimai, kurie padėjo analizuoti nedirbančių ir nesimokančių jaunų žmonių socialinę padėtį Lietuvoje. Taip pat

buvo užmegzti ryšiai tarp JNVO, valstybinio sektoriaus bei nedirbančio ir nesimokančio jaunimo bei paskatintas socialinis – pilietinis bendradarbiavimas, Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai kontekste. Pats svarbiausias projekto rezultatas – nedirbantis ir nesimokantis jaunimas buvo įtrauktas į jaunimo politikos procesus ir struktūrinį dialogą.

Savivaldybių jaunimo organizacijų tarybos, jaunimo organizacijos ir su jaunu dirbančios organizacijos, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga, vykdydamos savo veiklą, prisideda prie jaunimo politikos įgyvendinimo.

Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos buvo įkurtas 2006 m. rugpjūčio 15 d. pertvarkius Valstybinę jaunimo reikalų tarybą, veikusią nuo 1996 m. Departamentas įgyvendina valstybės jaunimo politikos tikslus ir priemones, stiprinančias jaunimo motyvaciją ir galimybes įgyti išsilavinimą, gauti darbą ir įsitraukti į aktyvų visuomeninį gyvenimą, dalyvauja sprendžiant jaunimo problemas bei plėtoja neformalų ugdymą ir jaunimo socializacijos procesus.

Darbo su jaunimu taryba prie Jaunimo reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nagrinėja su jaunimo politika susijusius klausimus ir teikia Vyriausybei, ministerijoms, kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms bei

įstaigoms pasiūlymus dėl jaunimo politikos, jos įgyvendinimo, jaunimo politikos įgyvendinimo priemonių finansavimo prioritetų, bendradarbiavimo su užsienio lietuvių jaunimo organizacijomis, su jaunimo politikos įgyvendinimu susijusių teisės aktų projektų.

Vietos savivaldos kontekstas

Savivaldos lygmeniu savivaldybės taryba formuoja jaunimo politikos tikslus – tvirtina strateginius teisės aktus (pavyzdžiui, rajono jaunimo politikos strategiją ar gaires, jaunimo problematikos sprendimo planus ir pan.), tvirtina jaunimo reikalų tarybos sudėtį bei nuostatus ir priima sprendimus, susijusius su jaunais žmonėmis, jaunimo organizacijų veiklos finansavimu. Savivaldybės tarybai siūlymus dėl jaunimo politikos teikia vietinėms jaunimo NVO ir vietos valdžiai atstovaujanti Savivaldybės jaunimo reikalų taryba. Jaunimo politika savivaldos lygmeniu yra realizuojama per jaunimo reikalų koordinatoriaus veiklą. Koordinatoriai iš esmės yra atsakingi už jaunimo politiką konkrečioje savivaldybėje ir jų veikla bei darbo specifika savivaldybėse yra skirtinga (Vaičiūnaitė, Dunajevs 2019).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2019 m. pradžioje Vilniuje gyveno 551 937 gyventojai. Jaunimas sudarė 16,9 proc. visų gyventojų. Kiekvieną ketvirtį Jaunimo reikalų depar-

tamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos renka duomenis apie neaktyvius jaunus žmones savivaldybėse. Vilniaus miesto savivaldybė, kartu su kitomis septyniomis Lietuvos savivaldybėmis, Jaunimo reikalų departamentui tokios informacijos nepateikė (Jaunimo reikalų departamentas, 2020 05 06).

2019 m. lapkričio mėn. Užimtumo tarnybos duomenimis, Vilniaus m. savivaldybė patenka tarp tų, kuriose didžiausias jaunimo nedarbas (šalies vidurkis sudaro 5,4 proc., Vilniaus miesto – 6,3 proc.) tačiau taip pat čia įdarbinama didžiausia darbo neturinčio jaunimo dalis (šalies vidurkis sudaro 63,9 proc., Vilniaus miesto – 75,2 proc.). (Užimtumo tarnyba, 2019).

Informacija apie neaktyvių jaunų žmonių skaičių kiekvienoje savivaldybėje kas ketvirtį surenkama iš tos savivaldybės administracijos struktūrinio padalinio, atsakingo už socialinių paslaugų teikimo administravimą ir koordinavimą, apygardos probacijos tarnybos, Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos.

2019 m. Vilniaus m. savivaldybėje į policijos įskaitą įtraukti 1376 jauni žmonės (įtariamai/ kaltinami nusikalstamų veikų padarymu), iš jų yra 175 asmenys yra nepilnamečiai (14-17 metų), 1201 jaunuolis

– 18 – 29 metų.

Vilniaus miesto savivaldybės interneto svetainėje skelbiami Vilniaus mieste vykdomos jaunimo politikos vertinimo duomenys: Atvirų jaunimo centrų galimybių studijos ataskaita (2013 – 2014); Vilniaus jaunimo politikos analizės ataskaita (2013 – 2014); Jaunimo politikos įgyvendinimo Vilniaus miesto savivaldybėje kokybės vertinimo ataskaita (2011); Vilniaus miesto savivaldybės jaunimo problematikos tyrimas (2012); Fiziškai aktyvių jaunuolių maitinimosi įvertinimas (parengė Vilniaus kolegijos studentė Monika Dobrovolskytė); Socialinės globos namų gyventojų maitinimosi lyginamoji analizė (parengė Vilniaus kolegijos studentė Greta Vidžiūnaitė); Socialinę atskirtį patiriančių asmenų maitinimosi įvertinimas (parengė Vilniaus kolegijos studentė Gabrielė Radzevičiūtė); Fiziškai aktyvaus jaunimo maisto papildų sportui vartojimo ypatumai (parengė Vilniaus kolegijos studentė Violeta Gavenavičiūtė); Neformalaus ugdymo Vilniaus mieste analizė; „Jaunimas Europoje“ 2017 m. (tyrimas apie žalingus įpročius Vilniaus mieste); Mokyklinio amžiaus (11-15 metų amžiaus) vaikų fizinio aktyvumo ir maitinimosi įpročių sąsajų tyrimas (parengė Vilniaus kolegijos studentė Inga Petrauskaitė); Vyresnio mokyklinio amžiaus (16-19 metų) vaikų fizinio aktyvumo ir maitinimosi įpročių sąsajų tyrimas (parengė Vilniaus kolegijos stu-

dentė Roberta Navickaitė); Jaunų žmonių (20–24 metų amžiaus) fizinio aktyvumo ir organizmo mitybos būklės vertinimo sąsajų analizė (parengė Vilniaus kolegijos studentė Karolina Domarkaitė).

Tačiau tematiškai aktualūs tyrimai apie jaunimo politiką Vilniaus mieste yra arba ganėtinai pasenę (2011-2014 metų), kiti arba labai fragmentiški (apie žalingus įpročius, fizinį aktyvumą, maisto papildų sportui vartojimo ypatumus) arba mažesnio patikimumo, kadangi yra parengti kolegijos studentų.

Vilniaus miesto savivaldybėje veikia **Jaunimo taryba**, kurios tikslai ganėtinai platūs ir nėra tiesiogiai susiję su pagalba socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliams. Jaunimo taryba siekia padėti įgyvendinti Savivaldybės funkcijas jaunimo politikos įgyvendinimo srityse; koordinuoti Savivaldybės jaunimo politiko įgyvendinimą; užtikrinti jaunų žmonių dalyvavimą sprendžiant jiems aktualius klausimus; stiprinti bendradarbiavimą tarp Savivaldybės institucijų ar įstaigų ir jaunimo bei su jaunimu dirbančių organizacijų.

Vilniaus jaunimo informacijos centras nuo 2014 m. vykdo jaunimo informavimą ir konsultavimą. Pagrindinės konsultacijų temos: mokymasis, darbas, savanorystė, praktika, laisvalaikis; socia-

linės, psichologinės paslaugos jaunimui, jaunų šeimų poreikiai; Informacinis ir finansinis raštingumas, bendradarbiavimas su valstybinėmis institucijomis.

Vilniuje veikia **septyni atviri jaunimo centrai**, kurių veiklą reglamentuoja Vilniaus miesto savivaldybės Atvirų jaunimo centrų veiklos kokybės vertinimo tvarkos aprašas. Šiame apraše įvardijami socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti 15-29 metų jaunuoliams reikšmingi aspektai, tokie kaip „organizuojant socialinės krypties Centro darbą, prioritetas yra skiriamas jaunimui turinčiam mažiau galimybių, patiriančiam socialinę atskirtį bei priklausančiam socialinės rizikos grupei; socialinės krypties Centras vykdydamas savo darbą siekia integruoti savo lankytojus į bendrosios darbo su jaunimu krypties centrus; Centro lankytojai yra įtraukti į veiklų organizavimą, vykdymą ir vertinimą; Centre veikia lankytojų savivalda“.

Vilniaus miesto savivaldybės 2020 metų socialinių paslaugų plane skiriamas tik fragmentiškas dėmesys socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti jaunuoliams. Plane akcentuojama, kad jiems trūksta veiklų, pasigendama ilgalaikės kompleksinių paslaugų programos paaugliams ir jaunuoliams, susiduriantiems su įvairiais sunkumais.

Taip pat plane numatoma skirti finansavimą nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms socialinį darbą su jaunimu, didžiąją laiko dalį leidžiančiu laiką gatvėje, teikiančiomis paslaugas, siekiant mažinti jaunimo socialinę atskirtį.

Svarbu pastebėti, jog paslaugos socialiai pažeidžiamiems jauniems žmonėms yra fragmentuotos, labai išskaidytos pagal sritis. Tai iliustruoja ir 2020 m. Vilniaus m. savivaldybės biudžete numatytas finansavimas iš atskirų švietimo, socialinės apsaugos, sveikatos srityse įgyvendinamų programų/ priemonių. Tikėtina, jog dalis finansavimo skirta ir paslaugoms, teikiamoms socialiai pažeidžiamiems niekur nedirbantiems ir nesimokantiems ar turintiems riziką tokiais tapti jaunuoliams, tačiau bendro nuoseklumo, aiškumo tokiaje finansavimo paskirstyme nesimato.

Vilniaus m. savivaldybės sudarytame Vilniaus jaunimo žemėlapyje pažymėtos socialinių paslaugų jaunimui teikimo vietos taip pat neatskleidžia pilno vaizdo, o akivaizdus paslaugų susikoncentravimas miesto centre taip pat parodo paslaugų arti gyvenamosios vietos stoką.

Vienas iš jaunimo reikalų prioritetizavimo stokos pavyzdžių - Vilniaus m. savivaldybės administracijos kasmet skelbiami konkursai jaunimo programų finansavimui ir šiems projektams skiriamas finan-

savimas. Pvz., 2019 metais buvo paskelbti trys konkursai, kuriuos laimėjusioms jaunimo organizacijoms skirtas finansavimas antrojoje metų pusėje – liepos, rugpjūčio ir spalio mėnesiais. 2020 metais finansavimas rugsėjo mėnesį skirtas vienai organizacijai, antrasis konkursas paskelbtas nurodant paraiškų pateikimo terminą 2020 m. gruodžio 3 d., o projektų įgyvendinimo galutinį terminą – mažiau nei po dviejų savaičių – 2020 m. gruodžio 15 d.

Taigi toks fragmentiškas, išskaidytas, nekoordinuotas veikimas negali užtikrinti ilgalaikės ir kompleksiškos pagalbos jaunuoliams, susiduriantiems su įvairiais sunkumais, nors jos trūkumas ir pabrėžiamas Vilniaus m. socialinių paslaugų planuose.

Tyrimo duomenų analizė

Analizuojant tyrimo duomenis, rezultatai buvo suskirstyti grupuojant informantų atsakymus į klausimus „Kas yra tie pažeidžiami jaunuoliai šiandien?“, „Su kokiomis problemomis jie susiduria iki patekimo į pagalbos teikėjų akiračių ir jau teikiant pagalbą“, „Kas svarbu, kad pagalba būtų veiksminga“, „Kaip užsibaigia pagalbos teikimas“ ir „Ko šiandien reikia, formuojant politiką bei paslaugas sunkumus patiriantiam jaunam žmogui Vilniuje“.

| Jaunuolių charakteristika

Amžius

Amžius yra vienas svarbiausių kriterijų, pagal kurį jaunimo darbuotojai sprendžia, kaip dirbti su sunkumus patiriančiais jaunais žmonėmis, ko iš jų galima tikėtis ir kokią pagalbą siūlyti. Amžius gali tapti kliūtis jaunimo darbuotojams pradėti arba tęsti paslaugas, jei vaikas arba jaunuolis „netelpa“ į teisės aktuose numatytas ribas. Taip pat svarbus yra patekimo į pagalbos sistemą amžius – kuo anksčiau jaunuolis atsiduria specialistų akiračiu, tuo didesnės galimybės jam padėti.

Specialistų teigimu, į jų akiračių patenkančių jaunuolių **amžius tolydžio jaunėja**. Jauniausi šiai pažeidžiamų kategorijai priskiriami asmenys – nuo dešimties metų; neretai jie ateina su vyresniais centrą lankančiais broliais ir seserimis. Su tokiais jaunuoliais galima pasiekti didesnių pokyčių, dirbti didesnėmis grupėmis, jie atviresni ir jų problemos lengviau atpažįstamos, mažiau įsisenėję.

Kitas riboženklis yra 15-16 metų, kai „kažkas nutinka“, „mes nieko negalime padaryti“: paaugliai atsiriboja, atsitraukia, „patys nesupranta, kas su jais vyksta ir.. na kitiems negali paaiškinti, ir tokiose spėlionėse tarsi“ (Morta).

Informantų teigimu, vis daugiau sunkių atvejų jaunesniame amžiuje: pasitaiko,

kad vis jaunesni, pvz., 15 metų paaugliai jau turi „storą bylą“ teisėsaugos pažeidimų. 18 metų jaunuoliai patiria atvejus, kai tėvai sulaukusius pilnametystės išveja iš namų. Vyresni jaunuoliai, nuo dvidešimties metų (tokių yra mažuma, tačiau pasitaiko ir 28-29 metų), kreipiasi pagalbos patys – pvz., sprendžiant skolų klausimus ar susidurdami su psichikos sveikatos problemomis. Sulaukę pagalbos jie dingsta iš darbuotojų akiračio, tačiau tikėtina, jog po kurio laiko vėl sugrįžta.

Lytis

Šiame amžiaus tarpsnyje svarbus diferencijavimas pagal lytį, kai reikalingas ir atskiras dėmesys vaikinams ir merginoms, o taip pat – bendros veiklos abiem grupėms. Dalis informantų teigė, jog daugiausiai dirba su vaikinais ir pasidalijo pamąstymais, kodėl merginos žymiai mažiau laiko leidžia gatvėje: jų vertinimu, merginos turi žymiai daugiau baimių, susijusių su prievarta, smurtu; merginos yra labiau įtrauktos į šeimos buitį – tvarkymąsi, mažesnių brolių/seserų priežiūrą; taip pat jos yra daugiau įsitraukusios į kitas pro-socialias veiklas, vykstančias ne gatvėje, o būreliuose ar dienos centruose (Onė).

Taip pat su merginomis yra lengviau dirbti, jos atviresnės, „lengviau dalyvauja paslaugose“ (Gabrielius), o vaikinai sunkiau prieinami, „iškrenta iš rato“ ir jau

tampa „policijos tiksline grupe“ (Gabrielius). Kita vertus, buvo ir tokių informantų, kurie charakterizavo merginas kaip labiau sudėtingą, didelę agresiją pasižyminčią grupę: „labai šiurkščios yra, (...) lyginant, tarkim, su vaikinais, jos tokios... labai jų ta išraiška... agresijos daugiau“ (Morta), todėl lyties požymis vienareikšmiškai negali apspręsti santykio su merginomis ar vaikinais kūrimo ar bendro darbo ypatumų. Iš dalies tai galima paaiškinti nevienoda tyrimo metu apklaustų vyrų (keturi) ir moterų (vienuolika) proporcija. Analogiškas pasiskirstymas tarp vyrų ir moterų būdingas visam socialinių paslaugų sektoriui ir dažnai įvardijamas kaip problema, kadangi neatspindi klientų įvairovės lyties požiūriu.

Šeimų charakteristikos

Teikiant ilgalaikę pagalbą jaunuoliui, patiriantiam įvairius sunkumus, specialistams, užmezgusiems profesionalų pasitikėjimo santykį tenka „žvilgtelėti“ ir į gilumines sudėtingų situacijų priežastis, neretai glūdinčias ankstesnėse patirtyse.

Pirmiausia, informantai mini saugaus prieraišumo vaikystėje svarbą bei patirto žalojančio elgesio poveikį. Kūdikiai ir maži vaikai, patiriantys žalojantį elgesį, linkę suformuoti dezorganizuotą prieraišumą (Hildyard & Wolf, 2002; Jordan & Sketchley, 2009); **Vaikystėje nepatirtas saugus prieraišumas** trukdo paaugliams

kurti pilnaverčius, pasitikėjimu grįstus santykius: „... iš tikrųjų, ką jie atsineša, turbūt tokius giluminius skausmus, tai yra santykiai su šeima, su tėvais, su tuo kaip jie auga ... labai daug iš ten viskas ky-la...“(Agnė); „ ... pradėdant nuo sutrikusio prierašumo, nuo suaugusių, kurie nuolat keitėsi jų gyvenime, kurie galbūt įskaudino, nežinau, tiek fiziškai, kažkaip psichologiškai, emociškai įskaudino“ (Rūta); „Yra tokių labai sužeistų tėvų, kurie tada skriaudžia ir vaikus toliau <...> įsivaizdavimais, kažkokiais supratimais<...> ir tai yra visiškai toks jau laužymas“(Morta).

Kiti požymiai, greta **priklausomybės nuo alkoholio ar narkotikų**, kuriuos savo klientų šeimoms priskiria apklausti jauni mo darbuotojai, arba rizikos veiksniai yra: **ilgalaikė bedarbystė; sąsajos su nusikalstama aplinka**: „jina [motina] vis tiek nenutraukė ryšių su asocialia aplinka, su nusikalstamos veiklos atstovais, toliau bendravo su smurtaujančiu sugyventiniu. Ir tas vaikas per savo visą gyvenimą matė, visa tai patyrė“ (Kristina); **ankstyva šeimyninio gyvenimo pradžia**: „labai jaunam amžiu pradėti vaikai, tai reiškia jų tėvai 18-os, 19-os, 20-ies, 22-iejų, tai yra norma, kad jau turi turėti vaiką“ (Gabrieliūs); **nestabilios partnerystės arba viešos daugiavaikės motinos**: „paprastai būna tikrai pasiimi šeimą, yra trys vaikai su trim skirtingom pavardėm. <...> jos visą laiką susiranda vis naują partnerį“

(Gabrieliūs); **priklausymas nuo pagalbos tarnybų**. Specialistai taip pat teigė pastebintys nemažai atvejų, kuomet šeimos ir paaugliai jau būna gavę daug ir įvairių socialinių paslaugų. Informantų išskirtas **priklausymo tautinėms mažumoms požymis** („tai jeigu va taip tipiškai, kažkada net žiūrėjau, iš tikrųjų beveik 75 proc. yra tautinių mažumų atstovai“ (Gabrieliūs)) **vertintinas atsargiai** – iš vienos pusės, tai gali būti siejama su konkrečiu rajonu, kuriame dirba Gabrieliūs ir šio rajono tautine sudėtimi, iš kitos pusės Vilnius pasižymi didžiausia Lietuvoje tautine įvairove; tačiau galiausiai – šis teiginys gali signalizuoti apie nesėkmingą tautinių mažumų integracijos politiką Vilniaus mieste.

Dažnai darbas su šeima specialistams irgi labai sudėtingas dėl tėvų **emocinio brandumo, o neretai ir galimų psichikos sutrikimų**: „Tie vaikai - jie jau auga kitam pasauly, ir gyvena jau kitame tokiame pasaulyje, o tėvų neįmanoma (pakeisti) <...> fiziologiniai dalykai, sveikatos, sakykim, taip pavadinkim. <...> psichinės sveikatos.. tai žodžiu, yra reikalų.“(Morta).

Svarbu pastebėti, kad nemaža dalis jaunuolių - pagalbos gavėjų yra nuo vieno ar kito amžiaus **augę globos namuose**, t.y. dėl tam tikrų priežasčių, dažniausiai – netinkamo šeimos funkcionavimo - jie buvo atskirti nuo savo biologinės šeimos.

Toks tikslinės grupės profiliavimas, viena vertus, yra naudingas, nes leidžia geriau atpažinti ir įvertinti rizikas, tačiau gali kelti ir tam tikrų problemų, tokių kaip tam tikrų etninių grupių ar šeimos situacijų stereotipizavimas, išankstinių neigiamų nuostatų apie jas kūrimas. Taip pat šis profiliavimas gali trukdyti laiku identifikuoti jaunuolių iš kitų šeimų, kuriems taip pat prireikia pagalbos, patiriamas problema ir vykdyti šių problemų prevenciją ar teikti pagalbą.

Tapatumo sumaištis ir apgaulingas savarankiškumas

Paauglystė - didelių biologinių, kognityvinių, psichologinių permainų metas. E. Eriksonas pagrindine paauglystės krize laikė **tapatumo sumaištį**, kuri veda prie socialinės deviacijos ir konfliktų – tą pabrėžia ir informantai, sakydami kad viena iš problemų, siekiant sėkmingos pagalbos paaugliams – tai pati paauglystė: „Paauglystė - gali būti kliūtis [sėkmingam pagalbos teikimui]“ (Rūta); „... ateina ta paauglystė, ir jie tiesiog nežino, kaip susidoroti su savo emocijom, su savo elgesiu tokiu“(Augustė); „Kaip aš matau, kokios didžiausios problemos jaunimo, tai sakyčiau yra tapatybės klausimas, yra pati didžiausia problema. Arba „kas aš toks esu, kaip žmogiška būtybė šitame keistame pasaulyje?“ ir kokia yra mano buvimo šitam pasaulyje prasmė?“ (Tadas).

Tapatumo paieškas ir tapatumo sumaištis sprendimą komplikuoja ir gyvenimo aplinkybės, dėl kurių šie jaunuoliai **anksti suauga** ir, kaip geba, prisiima atsakomybę už savo gyvenimą, priima savarankiškus sprendimus: „dažniausia jie viską žino, jie žino geriausiai ko jiems reikia, ko nereikia, ir kaip jie nori gyventi. (...) Ir tie patys paaugliai, trylikamečiai, jie žino, visi turi atsikabinti, nes jie žino geriausiai ko jiems reikia“ (Justina). Jie jaučiasi suaugę ir laisvi, patys apsisibrėždami ir laisvės, ir savarankiškumo, ir atsakomybės sampratas. Informantų nuomone, savarankiškumas susiformavo jų patirtyje, gyvenant sudėtingoje šeimoje ar globos namuose. Šiuos jaunuolius, „biologiškai penkiolikmečius, o pagal patirtį – suaugusius“ (Saulė) subrandino netikėti įvykiai, tokie kaip patirtos traumos, netektys (tėvų mirtis, brolių ar seserų atskyrimas), arba tęstinės neigiamos patirtys – pvz., metai iš metų besitęsiantis tėvų ir senelių alkoholizmas. Ankstyvas savarankiškumas dažnai yra lydimas **išbalansuotos vertybių sistemos**, tariamai racionalaus mąstymo ir suvokimo, pasirinkimų, bandymų pagrįsti savo veiksmus ir elgesį: „Tai jie sakydavo „tai čia labai gerai, mano draugai ten yra buvę ir ten nieko tokio, tai čia labai faina, pabūti kalėjime, pabūti socializacijos centre.“ Tai yra kieta, jo, čia tavo biografijoje labai didelis plusas“ (Kristina).

Didžioji dalis – dešimt informantų –

pabrėžė jaunuolių **išskirtinį nepasitikėjimą savimi ir itin žemą savivertę**: „jie [jaučiasi] ne-neverti čia vos ne vaikščioti šitoj [kvepia] žemėj... (Kristupas). Pagrindinės žemą savivertę lemiančios priežastys yra: finansinė, socialinė, taip pat ir geografinė atskirtis: „labai didelė stigma, rajono, kuriame jie gyvena, ir viskuo, kas su tuo ateina“ (Onė), - mokyklos nelankymas: „jie tikrai galvoja, kad niekas jų nepriims, nes jie kažko nemoka. Jie tikrai galvoja, kad neišmoks“ (Simona); polinkis kaltinti save, išdavystė ir sutrikęs prierašumas; nusivylimas sistema; smurto patirtis: „smurtą patyrę, kažkokį sudėtingą... tai su tuo susijusi ir savivertės netektis, netikėjimas tada pasauliu, kad jis yra tinkama vieta gyventi“ (Milda).

Žema savivertė turi įtakos ir **„aukos“ tapatybės** susiformavimui, kurį minėjo keturi pašnekovai „man visi privalo kažką duoti, kad yra kalti.. toks atsakomybės už save neprisirišimas...“ (Milda); „visi mes čia ubagai“ (Gabrielius). Neretai taip įgyjamas stabilus ir, tikėtina, gyvenimo eigoje nebekintantis „kliento statusas“ (Gabrielius), gyvenimo kontrolės praradimas nebebūnant „savo gyvenimo šeimininku“ (Gabrielius). Taip pat žema savivertė pasireiškia dideliu jaunuolių jautrumu, ypač – reaguojant į kritiką ar pažeminimą, taip pat ji gali būti bandoma kompensuoti **fizinės jėgos demonstravimu**: „jisai norėjo būti kietas, norėjo būt krūtas, jis no-

rėjo įrodyti savo autoritetą visai aplinkai“ (Kristina); **ankstyva branda ir partneryste**: „labai anksti pradėtas toks... tas... panų – bachūrų gyvenimas“ (Gabrielius); **kerštu kitiems**, pavyzdžiui, pagalbos darbuotojams: „išdavystės tokį (...) tą jausmą neigiamą jisai (...) perduoda ant manęs“ (Kristupas).

Dažniausiai visą šį sumišusių jausmų, ydingo elgesio, neadekvačių reakcijų spektrą tenka pajusti su jais dirbantiems specialistams – neretai atveju be jų jaunuolis nieko neturi: „pas mus yra tokių jaunuolių, kurie yra vieni. Reiškia, kad nei šeimos, nei artimųjų, nei globos namai – jie jau prieš porą metų išėję iš jų, tai jie be mūsų nieko neturi“ (Simona), arba būtent specialistai gilinasi į vidinį jaunuolio pasaulį, atveria prisiminimus ar nemalonius jausmus, sukeliančius priešiškas reakcijas ir, iš pažiūros nekaltas pokalbis gali išprovokuoti jaunuolio pyktį: „jeigu aš su juo bendrauju, ir jaučiu, kad jisai taip agresyviai į mane nusiteikęs ir (...) ar keikiasi, ar labai pikta šneka, ar labai taip nuagresija jaučiasi tai aš pavyzdžiui žinau, kad aš jam asmeniškai tai nieko jam nepadariau blogo“ (Kristupas).

Į Patekimas į tarnybų akiratį

Jaunuolis ir jo artimiausia aplinka

Darbe su jaunais žmonėmis ilgalai-

kių nuoseklių pastangų reikalauja ne tik santykio užmezgimas, jų pažinimas ir poreikių išsiaiškinimas, tačiau pirmiausia ir **pats jaunuolių pasiekimas, jų patekimas į specialistų akiratį**. Dažnai girdime, kad dalis žmonių patys niekada taip ir neateitų iki socialinių paslaugų, arba, informantų teigimu, **patys ateina** labai dažnai – „Būna, kad patys kreipiasi, nors patys tai taip sudėtingai...“ (Gabrielius). Tam įtakos turi įvairūs veiksniai, pvz. tokie kaip pasitikėjimo specialistais trūkumas iš paties jaunuolio ir jo šeimos pusės: „Tai dažniausiai yra pasitikėjimo trūkumas. <...> Jeigu jaunuolis turėjo labai prastą patirtį, pvz., mokykloj, arba su vaikų teisių <...>, tas labai kliūna mums, todėl kad jie mus mato kaip sistemos dalį ir tada pereiti į tą <...> aktyvios pagalbos procesą yra labai sunku.<...> . Vien dėl to, kad jie nepasitiki. Ir tas labai dažnai ateina iš šeimos. Nes kuo daugiau tų kažkokių sunkumų yra šeimoje, tuo didesnė gynybinė reakcija į pagalbos specialistus. Ir <...> mus mato kaip kažkokius, nu žinai „socialkes“ ten, nu jie taip ir vadina. Labai daug tame yra baimės, nepasitikėjimo“ (Onė).

Taip pat jaunuoliai retai renkasi patys kreiptis pagalbos, nes jiems nelengva patiems pastebėti, kokius sunkumus jie patiria, tai jiems neretai pirmiausia parodo **artimiausios aplinkos reakcijos** – šeima, broliai ar sesės, draugai ar net kaimynai – kurie kartais ir praneša ar nukreipia jau-

nuolius. Kalbėdama apie artimiausią jaunuolio aplinką, psichoterapeutė Simona, su sunkumus patiriančiais pilnamečiais jaunuoliais dirbanti virš 15-os metų įvardijo, kad **šeima** kreipiasi taip pat gana retai. „Na ir mažoji dalis prašymų ateina iš tėvų. <...> Retesniais atvejais tėvai. <...> Būdavo, kad kreipdavosi patys tėvai perskaitę informaciją. Bet čia toks retesnis atvejis <...> Ir na dažniausiai jau tokie sąmoningi tėvai, arba kurie nebežino, ką daryt.“ Tęsiant paskutinę cituotą specialistės mintį, ji ir panašią darbo su jaunuoliais patirtį turintis Gabrielius pastebi, kad šeimos nariai pagalbos taip pat kreipiasi ir jaunuoliui bei jo šeimai susidūrus su itin sunkiais įvykiais ar patirtimis, su kuriomis patiems sunku susitvarkyti: „<...> tai patenka, kai kažkokia krizė jų šeimoj atsitinka.. tai tėvų liga, mirtis, priklausomybės kažkokios... tada ir patenka“, arba kai tėvams paties jaunuolio situacija atrodo per sudėtinga, kelianti nerimą. „Dažniausiai tai būna iš tos artimiausios aplinkos ir tada jie ten susirūpinę, kad jis nieko neveikia <...> nukreipia pas mus.“ (Kristupas); „Yra skambinę, kreipęsi tėvai, arba įtėviai, kurie <...> klausia, ar galima ką nors padaryt, nes jau jiems nusvyra rankos“ (Gabrielius).

Žinoma, jaunuoliams, itin svarbūs jų **draugai**, kurie, kaip paaiškėjo tyrimo metu, jaunuolius kviečiasi ne tik kaip nors visuomenei nepriimtinais būdais praleisti

laisvalaikį, bet ir prisijungti prie jiems padėjusios grupės, ar apsilankyti pas specialistus, su kuriais jie jau užmezgė santykį, ar net sėkmingai perėjo pagalbos procesą: „Dažniausiai kas yra, kad pvz., lankosi draugai, arba koks brolis lankosi ir atsiveda jaunesnį brolių, arba ten lankosi koks nors vaikinai, turi panelę, tai panelė irgi ateina pas mus“ (Simona); „Kurie tiesiog turi priklausomybės problemų ir mes keletą jų ištraukėm iš tos duobės, o jie turi draugų, tai vat juos taip atveda“ (Gabrieliūs).

Švietimo įstaigos

Kita, sąveikauti su kitais žmonėmis leidžianti ir įpareigojanti aplinka sunkumus patiriantiems jaunuoliams yra **ugdymo įstaigos**, kurių darbuotojai susirūpinę jaunuolių elgesiu ar patys nepajėgdami jų ar jų grupelės problemų išspręsti, dažnai taip pat nukreipia juos specialistams. „Jeigu su šeima nedirba socialinis darbuotojas, šeima nėra patekusi į mūsų akiratį, bet auga šeimoje vaikai, paaugliai, jaunuoliai, tai ir su jais prasideda kažkios problemos dėl jų elgesio, tai labai dažnai pastebi, susiduria ugdymo įstaigos, gauname pranešimus. <...> neįmanoma dirbti“ (Milda). „Nu tai kaip aš suprantu, mokykla yra <...> ta institucija, tie specialistai, kurie mato vaikus, paauglius, jaunuolius, taip jau iš arčiau. <...> Ir jau kai mokyklos įsitraukimo neužtekdavo, tai informuodavo...“ (Morta); „kaip sakiau,

mokykla kartais irgi visai taip susirūpina, kas vyksta... Dažnai būdavo tokių atvejų, kad mes kartu mes komandoje dalyvaujam tarpžinybiniuose susitikimuose kartą per mėnesį. Tai nukreipdavo - mokyklų socialiniai pedagogai, tai vienas iš tokių dažnesnių (atvejų)“ (Kristina).

Tiesa, nemaža dalis jaunimo linkę lankyti mokyklą nereguliariai ar visai iškristi iš ugdymo sistemos, o tai, remiantis informantų patirtimi, neretai paskatina mokyklos darbuotojus nukreipti jaunuolį į pagalbos specialistų rankas.

Socialines paslaugas teikiančios įstaigos

Darbuotojai patys ne tik praskleidžia anksčiau minėtą jaunuolių charakteristiką ir vėliau minėsimas dažniausias jų problemines gyvenimo sritis, per santykį išsiaiškina jų poreikius, tačiau ir suranda „nepasiekiamus“ jaunuolius, pasitelkdami darbą gatvėje. „<...> o dar kaip jaunuolius mes pasiekdavom - <...> tai darbu gatvėje. <...> ir per „mobilų kiemą“, kuris atsirado paskui. Tai tuos, kurių šiaip niekas nepasiekia, jokios institucijos – tai grynai su darbu gatvėje“ (Agnė). „Mes į kontaktą įeiname per buvimą gatvėje, kai sutinkam tuos jaunuolius gatvėje. Tai čia vat porą paskutinių metų. Tada bendraujam su jais gatvėj, tada pasikviečiam į kokią žygį ir tada žiūrim, kokio intensyvumo paslaugos jam reikia.“ (Onė). Nors

dalį informantų prie tobulintinų darbo su jaunimu sričių ir įvardijo bendradarbiavimo trūkumą, kita dalis jų teigė, kad apie jaunuolius neretai sužino ir iš **kitų specialistų**. Vieni tokių atvejų būna tuomet, kai jie suprata ir pripažįsta sau, kad jų kompetencijos darbe su tam tikru atveju pasiekė ribą, arba išbandyti metodai prašosi naujo žvilgsnio į jaunuolio situaciją, su kuria dirbama – tuomet padidima ar perduodama kolegoms kitose įstaigose. Informantai mini, kad prašymų sulaukia iš globos namų, Vilniaus m. tarpinstitucinio bendradarbiavimo skyriaus specialistų, atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų, todėl pabrėžia, kad svarbu megzti ryšį ne tik su jaunuoliais, bet ir su kitais specialistais: „Būna iš seniūnijos socialiniai darbuotojai, kurie dirba su sunkiom šeimom, jie lanko juos ir mato kad yra koks jaunuolis, kuris nieko neveikia. Ir <...> susikontakuoja su mumis, ar mes galim priimt, <...> būna atveda irgi jį iki mūsų“ (Kristupas); „(kreipiasi) socialiniai darbuotojai, kurie dirba su šeimom ir mato tą realią situaciją, kada dar galima kažką padaryti, kol dar neįsikišo policija“ (Indrė).

Ne vienas informantas pastebi poreikį teikti paslaugas jaunuoliams, artėjantiems prie pilnametystės, kuomet jie tarsi pereina iš globos institucijų į organizacijas, teikiančias paslaugas jaunimui. „<...> čia dabar dažniausias yra atvejis, kai

globos namų darbuotojai atveda <...> - „jisai niekur nesimoko niekur nedirba ir sėdi globos namuose“ ir tarkim jam jau tuoj vat bus aštuoniolika ir globos namai nežino ką daryti <...>. Vat kai globos namuose sueina tau aštuoniolika, tu niekur nesimokai, tai tu negali ten toliau gyventi ir jie tada iš <...> rūpesčio ir tokio nenežinojimo ką su juo daryti - jie tada jį atveda pas mus“ (Kristupas). „...kreipiasi globos namai, kurie turi jaunuolį „ant ribos“, ties 18-a, ir kurie jau nebesimoko, nebeina į pamokas, jau jie nebenori, bet globos namai mato, kad nieko neveikti irgi yra ne išeitis, tas nieko nepadedo. Ir tada nukreipia pas mus, ir vyksta darbas, motyvacinis, ir per grupę, ir per asmeninį santykį, kontaktą, kur dar gali nenuslysti visiškai. <...> mes patys gal taip neužkabinam, kol neateina iki mūsų, <...> globos namai atveda.“ (Agnė)

Sudėtingais atvejais, informantų teigimu, jaunuoliai į pagalbos įstaigas patenka ir per vaiko teisių tarnybos specialistus.

Teisėsauga

Artimiausios aplinkos, specialistų nepastebėtus, ar socialines paslaugas išbandžiusius, tačiau į jas pilnai „neatsirėmusius“ jaunuolius pastebi ir **policija**. Dalis pašnekovų tai įvardija kaip dažną galutinę, sunkią patirtį, kuomet jaunuoliai „nuslysta“ ir pradeda sistemingas ar vienkartinės nelegalias veikas. „... tai aiš-

ku policija, jeigu tai... prasideda kažkokie nusižengimai, „pachuliganavojimai“ (Justina); „Policijos pareigūnai praneša. Nusikalstama veikla, įsitraukimas į nusikalstamą.. nu čia jau kaip pasekmė yra tam tikrų... faktorių, aplinkybių, kuriose sukasi tas žmogus“ (Augustė); „... tokios skaudžiausios tos patirtys na per policiją, žinai. <...> pirminis susidūrimas būna su policija, ir tada jau policija turi pagal visus protokolus reaguot“ (Rūta); „Mes dažniausiai susidūriam su jaunuoliais, kurie jau patenka į policijos akiratį. Ir didžiausias pranešimų skaičius pas mus ateina būtent iš policijos pareigūnų. Tiek kalbant apie jaunuolį, kuris sistemingai daro veikas, tiek apie pirminį jaunuolio įvykdytą pažeidimą mes sužinom. Tai čia yra dažniausiai.“ (Onė)

Konkrečiai paminėtos nusikalstamos veikos, dėl kurių jaunuolius pastebi policija – vagystės bei prekyba narkotikais: „<...> pardavinėja narkotikus.“ (Rūta); „<...> daugiausia dėl to, kad vaikai vagiliauvo <...> iš mokyklos bendruomenės, <...> iš kitų vaikų arba mokytojų“ (Justina). Dar vienas iš būdų bei iš išorinės motyvacijos paskatų jaunuoliams ateiti ir lankytis socialinių paslaugų įstaigose - probacijos tarnybos įpareigojimas. „<...> yra įpareigoti probacijos jau pareigūnų. Tai reiškia, kad yra jau padarę tam tikrą... nusikalstamą veiką, <...> nebeturi pasirinkimo, arba

turi lankysis pas mus centre, arba tada turės reikalų jau su įkalinimo įstaiga. Tai jie tokiame jau nuslydime.“ (Saulė)

Taigi jaunuoliai į socialines paslaugas teikiančių organizacijų akiratį dažniausiai patenka ne savo noru, o dėl tam tikro savo probleminio elgesio. Nukreipiantieji į pagalbą teikiančias organizacijas dažniausiai turi ir skirtingus tikslus bei tikisi skirtingų poveikio rezultatų (pvz. tėvai, globėjai, švietimo įstaigos, teisėsaugos institucijos). Taigi paslaugas mažiau galimybių turinčiam jaunimui teikiančių įstaigų specialistai neretai susiduria ir su lūkesčiais, kurie gali būti tarpusavyje sunkiai suderinami.

Pagrindinės jaunuolių patiriamos problemos

Priklausomybės

Interviu metu informantai, kalbėdami apie pagalbą jaunuoliams, beveik visuose klausimuose vienaip ar kitaip mini problemas, kylančias dėl priklausomybių. Šio amžiaus tarpsnio jaunuoliams paprastai būdingas eksperimentavimas su priklausomybę sukeliančiomis medžiagomis, tačiau socialiai pažeidžiamais jaunuoliams, informantų teigimu, neretai išsivysto priklausomybės, kurioms gydyti reikalinga profesionalų pagalba. Tradiciškai **priklausomybės** yra skirstomos į **chemines ir elgesio**, kurios kyla

dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar tam tikro elgesio kartojimo, nepaisant žalingų padarinių fizinei ar psichinei sveikatai, socialiniam gyvenimui. Informantai mini ir vienas, ir kitas priklausomybes, dažnai pabrėždami, jog čia – sunkiausia darbo su jaunuoliais sritis, kur reikalinga skubiai tobulinti pagalbos teikimo schemas dirbant su nepilnamečiais: „... jeigu visumą imti, gal tikrai su priklausomybėm didžiausią turim rūpestį. (Justina); “Pirma (problema) – priklausomybės, tai yra alkoholis, narkotinės medžiagos ir kompiuteriniai žaidimai“. (Kristina); “Taip, priklausomybės yra viena iš dažnų.“ (Milda)

Tarp priklausomybių informantai minėjo **rūkyimą** (kuris prasideda gan anksti – sulaukus dešimties metų); **alkoholio** (paprastai – nuo dvylikos metų) ir **narkotikų** vartojimą. Dalis jaunuolių narkotikus ne tik vartoja patys, bet ir užsiima jų prekyba. Keturi informantai identifikavo naują aktualią priklausomybę – nuo **kompiuterių, telefonų, kompiuterinių žaidimų**. Ši priklausomybė jaunuolius ne tik įtraukia nuo ankstyvo amžiaus, bet ir padaro nepasiekiamus darbuotojams. Sėdėdami namie ir žaisdami kompiuterinius žaidimus jaunuoliai neišėina į gatvę ir nepatenka į darbuotojų akiratį: „tai yra grupė, kuri daug sunkiau pasiekiamą. Ta prasme, fiziškai, intervenciškai. Mes žinom, kad tokie yra, bet neturim galimybės prieiti prie jos. Čia tokia naujesnė, taip žiūrint laiko

prasme, tai man čia kol kas naujesnis iššūkis – patyrimas, kur dar nežinau, kaip su tuo daryti“ (Gabrielius).

Jauni žmonės patys gana dažnai neįžvelgia tame vartojime problemos ir patenka į „uždarą ratą“ („jis piktnaudžiauja, vartoja, nemato tame visai problemos“ (Simona)). Informantų manymu specializuotų paslaugų Lietuvoje praktiškai nėra, ypatingai kai kalbame apie jaunuolius, kurie aktyviai vartoja narkotines medžiagas ir nėra suinteresuoti keisti savo elgesio, o įvairios tarnybos reikalauja, kad paslaugos būtų ir jauni žmonės keistųsi“ reabilitacijos centrai, kaip pas mus Lietuvoj <...> nelinkę <...> priimti, ypatingai paauglių, vaikų, ir tiesiog jie neišbūna...“ (Jonas).

Specialistai pabrėžia, kad esant priklausomybei, žmogus turi gydytis, nes tai – liga. Ir pirminė pagalba, norint padėti tokiems jaunuoliams, yra gydymas. Bet jei jaunuoliai nepripažįsta patys, jog tai jau priklausomybė – tuomet galimybės padėti praktiškai nėra. „Ir nesvarbu, ar tai yra narkotikai, ar tai yra alkoholis, ir tas yra labai sunku todėl, kad kol tą problemą apčiuopi; nes <...> piktnaudžiauja, vartoja, nemato tame visai problemos“ (Simona). “Susiduriam su tais sunkumais, kai jaunuolis turi priklausomybę, tai automatiškai jis nieko nenori ir lankyti. Tai toks ir bandymas gaunasi – irgi toks ilgalaikis, ir ne mėnesio, ir ne dviejų, kabini ten, vienur nepatenka, tada vėl kitur kažkur važiuoji...“ (Jonas).

Dėl turimų priklausomybių jaunuoliai neretai įklimpsta ir į skolas – prisiima kreditų, kartais net parduoda turimą turą arba įsitraukia į nusikalstamas veikas: „... turi skolų, ir ima paskolas iš kreditų, ir vėl turi, tam kad kažkaip „užvartotų“, arba <...> įsiskolina, arba eina vogti“ (Simona). „Ir gauname pranešimus apie tą vaiką kas antrą dieną <...>. Ir kliūna policijai, ir visa kita.“ (Justina).

Tokiu būdu priklausomybes galima vertinti kaip „tarpinę“ problemą, kuri **kyla iš tam tikrų sudėtingų gyvenimo situacijų** (patiriamų emocinių, psichologinių problemų) ar paplitusių žalingų įpročių artimiausioje aplinkoje **ir, savo ruožtu, generuoja tolesnius sunkumus**, kokius kaip skolas ar nusikalstama veika.

Priklausymas grupei

Nors darbas su jaunuoliais, nesirodančiais gatvėje ir laiką leidžiančiais prie kompiuterių yra nauja patirtis apklausitiems darbuotojams, kitą aspektą – priklausymą grupei („chebrai“) jie yra gerai ištyrę, ir identifikuoja tiek teigiamus, tiek neigiamus ir intervencijų reikalingus jaunuolių priklausymo grupei aspektus.

Bendraamžiai vaidina svarbų vaidmenį socialiniame ir emociniame visų paauglių vystymesi, tačiau išskirtinę svarbą jie turi gatvėje laiką leidžiantiems jaunuoliams, kurie kur kas ryškiau negu jų bendra-

amžiai „nesijaučia šeimų nariai, <...> nesijaučia šeimai priklausantys ir tada susiranda šeimos atmainą gatvėj“ (Milda). Pašnekovų vertinimu, šis priklausymas, viena vertus, yra ydingas, nes „susiranda tų visokiausių panašių draugų, arba dar dažnai dar **prastesnės reputacijos draugų**“ (Morta) ir praktiškai nebendruoja su išsilavinusiais, plataus akiračio jaunuoliais, kurie galėtų būti geruoju pavyzdžiu ar elgesio modeliu. Jaunuoliai dažnai pasiduoda bendraamžių spaudimui, nes nori pritapti, būti mėgstami ir bijo būti atstumti ar išjuokti, jei nesielgs taip, kaip reikalauja grupė: „ <...> kas yra svarbu tam amžiuje? Yra svarbu draugai. Tai jis remiasi į draugus“ (Indrė). Neretai specialistams, teikiantiems pagalbą, tenka patirti, kaip jaunuoliai pasiduoda neigiamai bendraamžių įtakai: „ O susideda su kompanija – ir kiekvieną dieną pranešimas, na čia tai neperdedu – ateinu į darbą - ir pranešimas. Ateinu į darbą - ir pranešimas...“ (Justina); „Dirbi dirbi viskas tvarkoj, ir tada iš niekur, iš kur tie draugai atsirado, ten nuėjo pas pažįstamą, tas pažįstamas supažindino su kitais, ir jau tu tapai geriausia draugais, o ten žinai žolę rūko, žinai, ten visokie kiti dalykai prasideda, kur <...> įsivelia į problemas, kurių anksčiau net neturėjo“ (Kristupas).

Kita vertus, priklausymas grupei **leidžia kurti santyki**, rasti supratimą, patvirtinimą, dalintis sunkia patirtimi: „jie

pamato, kad aš čia neturiu mamos, arba mane mušė tėvas, bet ir tave mušė tėvas, tai aš galiu suprasti tave“ (Simona) ar net sulaukti pagalbos: „ir aš galvoju, kad čia jiems pagalba, jie tarpusavy jaučiasi mažiau vieniši ir gali labiau atsiremti į vienas kitą“ (Simona). Darbuotojams svarbu suprasti ne tik atskirų jaunuolių, savo klientų poreikius, bet suprasti ir grupės kontekstą, santykių dinamiką. Pasitaiko atvejų, kai klientu arba bent tyrimo objektu tampa ir „chebra“: „tikrai su kolegom analizuojant tą chebrą suprantam, kad „o, geras“, žinai. (...) Tai (...) tą analizę mes labai dažnai darom ir tas yra labai naudinga. Ir padeda (...) suprasti tuos poreikius, tuos jaunus žmones (Onė).

Abiem atvejais, grupės poveikis jaunuoliams yra labai didelis ir reikšmingas, todėl svarbu, kad jaunuolių grupės atsidurtų pagalbos specialistų dėmesio centre ir kaip **pažinimo objektas ir kaip atsikiro dėmesio reikalingas darbo taikyns**.

Nusikalstamos veikos

Artimai su priklausomybėmis bei priklausymu grupei („chebrai“) susijusi sritis/tema, kuri taip pat minima kaip probleminė sritis – tai **jaunuolių įsitraukimas į nusikalstamas veikas**. Minimos vagystės, administraciniai nusižengimai, taip pat pabrėžiamas savalaikių pasekmių už nusikalstamas veikas nebuvimas. Problema – ir dažnai pernelyg ilga baudžiamojo

proceso trukmė, nes jaunuoliai bausmių už padarytus nusikaltimus sulaukia tik beveik po metų, o per šį laikotarpį neretai įsitraukia į dar daugiau nusikaltimų: „<... kartais vagia, nesuprasi kodėl vagia. „ (Milda); „ jaunuoliai nejaučia pasekmių. Jie nebijo. Kažkokios policijos, vaiko teisių, TBK, nes jie praeina tą visą kelią ir jau jaučiasi, kad suaugusieji žmonės bejėgiai ir „aš darysiu ką noriu“. Ir nėra tų ribų. Arba nepasiduoda tai kontrolei.“ (Jonas)

Visgi dirbant su tokiais jaunuoliais intensyviai ir esant sėkmingiems atvejams, kartais jau pasiekus pokyčių ateina bausmės vykdymo nurodymas. Ir tuomet gana sunku būna jaunam žmogui, pako-regavusiam elgesį, suprasti, kad jis turi atlikti bausmę už tai, ką padarė prieš metus ar daugiau: „...iškrenta - ir planuotis neišeina...“ (Gabrielius)

Darbas su nusikaltimus darančiu asmeniu – ilgas ir sudėtingas, dažnai reikalaujantis didelio profesionalumo ir aktyvaus, ilgalaikio specialisto įsitraukimo, taip pat – intensyvaus tarpžinybinio, tarpinstitucinio bendradarbiavimo.

Mokslas ir mokykla

Interviu metu švietimo sistema yra minima dažnai ir įvairiuose kontekstuose – sudėtingose situacijose atsidūrę jaunuoliai patiria įvairių situacijų mokyklose. Mokymasis yra svarbus ir reikalingas jau-

niems žmonėms – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnyje numatyta, jog asmenims iki 16 metų mokslas privalomas. Tačiau sunkumus patiriantiems jaunuoliams dažnai yra sunku mokytis dėl įvairių problemų ir dėl to jie tampa „nepatogiais“ ir galiausiai „iškrenta“ iš švietimo sistemos. Šias situacijas mato pagalbą teikiantys specialistai ir pabrėžia, jog **jaučiamas švietimo įstaigų funkcinis atsiribojimas nuo sudėtingo elgesio vaikų.**

„<...> sako „mes perteikiame tik tai žinias, o jūs, tėvai, auklėkit vaikus ir ugdykite pas juos geras manieras.“ (Tadas)

„... mokykla dažnai teigia, kad mes tikrai suteikiame žinias. Nors iš tikrųjų, neįmanoma tik suteikinti žinias, nes vaikui, arba jaunam žmogui, paaugliui, netgi mokytojas, kuris stovi priešais ir perteikina žinias, jisai transliuoja tam tikrą ir požiūrį į vaiką, ir vertybines nuostatas.“ (Augustė); „Mokyklos atstovai ir mokytojai, ir direktoriai, ir iš aukštesnių švietimo sluoksnių, tokiu įsitikinusiu veidu šneka, kad jie tik žinias perteikina. Nu čia aš nežinau, čia yra net ne nesąmonė. Tai yra toks... nutolimas nuo tikrovės, kur aš nežinau, kaip čia pavadinti.“ (Tadas)

Informantai pastebi, kad jaunuolių „iškritimas“ iš mokyklų, iš švietimo sistemos praktiškai užkerta ir didesnes galimybes ateityje:

„... rizika, kad tu jau į tą švietimo siste-

mą jau pilnavertiškai niekada nebegrįši, nu tai neįgysi išsilavinimo, tavo galimybės ateityje kažkaip tai integruotis į visuomenę, jaustis gerai toje visuomenėje, pilnavertiškai, nu tai tiesiog, viskas labai pradeda griūti. Pradeda nuo to, kad ten sutinku, kad šeštokai jau kartais nustoja lankyti. Tai yra nu tikrai labai jauno amžiaus vaikai.“ (Rūta);

„... turiu nuo 3-ios klasės nelankančių, turiu nuo 5-os, 6-os, nu jau 7-8 jau yra, kur didžioji dalis praktiškai iškrenta.“ (Gabrieliūs);

„... man atrodo mokykla išvis yra kirvis. Irgi tas, kiek jaunų žmonių yra iškritę iš mokyklos, iš švietimo sistemos, kiek jie daug keičia mokyklų, kaip jie neranda savęs, kaip jie visokius variantus bando, bet visur yra tas pats iš esmės. Ir jie vėl, turi tos vilties, kad aš čia ateisiu ir kažkas pasikeis, bet nu dažniausia problema yra ne juose, o sistemoj...“ (Onė);

„Aš manau, kad yra didelė problema, kai vaikai iškrenta iš švietimo sistemos iš viso, nustoja mokytis, lankyti mokyklą.“ (Rūta).

Ar mokyklos šiandien yra pasirengusios dirbti su sudėtingesnio elgesio vaikais? Į šį klausimą informantai atsako per pavyzdžius, ypatingai skaudžius specialistams tais atvejais, kai nepavyksta bendradarbiauti arba kai jie mato iš sistemos išeinančius ar jau seniai iškritusius vaikus, kuriems

pagalbos reikėjo jau gerokai anksčiau, tačiau ji nebuvo suteikta arba apie šiuos atvejus niekam nebuvo pranešta.

„struktūrinis didelis iššūkis mokyklos gebėjimai dirbti su šitomis grupėmis. Ir neatsikratymo jais. Toks jausmas, kad mokykloje pedagogai su atskirties grupėmis, kurie turi vat socialinių iššūkių, nu nepasiruošusi dirbti.“ (Gabrieliūs)

„... didžioji dalis iškrenta iš mokyklų, tada nes čia irgi, galima sakyti mikrorajono specifika, mokykla pastatyta posovietmetyje ir yra perpildytos klasės. <...> Tiesiog, šitiems žmonėms daugiau dėmesio reikia ir tada mokyklos neatlaiko, ir praktiškai nu vat iš mūsų grupės, tokios intensyvesnės jaunuolių grupės, kur turim 20, praktiškai 75-80 proc., anksčiau ar vėliau palieka mokyklas, palaipsniui. Įvairiomis formomis. Ir pradžių jiems būna paskiria ale namų mokymą, <...> paprašo, kad „nepereiksim į kitą klasę, nebent tu išeitum į kitą mokyklą“ (Gabrieliūs)

Nuo ko prasideda sudėtingose situacijose esančių vaikų, paauglių problemos mokyklose? Kodėl šie jaunuoliai iškrenta? Specialistai bando atsakyti ir į šį tyrėjų neužduotą klausimą, nes jis labai aktualus tiek prevenciškai, tiek ir ieškant probleminių jaunuolių elgesio priežasčių.

„Ir tai prasideda nuo tokių paprastų dalykų, nu vat pvz., mes su mokykla kalbėjome – važiuoja į ekskursiją, ir yra mokama

ekskursija, ar ne. Ir tada „chebra“ iškrenta. Tada mokykloje yra kažkoks vadovėlis, kur vėl reikia prisidėti, jiems nenuperka, jie neturi to vadovėlio – jie jau iškrenta. Nu ten, sportinės aprangos. Tokius net materialinius dalykus...“ (Gabrieliūs)

„Jie vis tiek turi krizių šeimoje, <...>, jis ateina visas toks sužlugdytas ir dar mokykloje jį „dubasina“. Jis kažkuriuo metu taip pasąmoningai sako, kad „nu atsibodo, kad mane vis uždubasina, jau geriau niekur neisiu“. (Gabrieliūs)

„daugelis iš jų neina į mokyklą, dėl žiauriai didelio socialinio spaudimo, arba santykių su bendraklasiais, pvz., kai buvo karantino laikas, kai kurių iš mūsų jaunuolių, kuriems yra žiauriai sunku mokykloje, jiems geriau sekėsi dėl to, kad nebebuvo to slenksčio nu eiti į mokyklą.“ (Agnė)

Taigi informantai išskiria šias pagrindines jaunuolių iškritimo iš švietimo sistemos problemas: **šeimų situacija** (socialinę riziką, ekonominį nestabilumą bei krizes patirianti šeima), **priklausymas tautinių mažumų grupei** (ypatingai – romų tautybė, bet taip pat ir rusakalbiai), nesugebėjimas išmokti mokymosi medžiagos ir laiku nesuteikta švietimo pagalba; **konfliktiniai santykiai** su mokytojais ir bendraamžiais; nepakankamos **pedagogų kompetencijos** dirbti su nemotyvuotais, vengiančiais mokyklos vaikais bei **psichologinių asmenybės ypa-**

tumų (žemos savivertės, nepasitikėjimo ir pan.), **emocijų ir elgesio sutrikimų**.

Specialistai pripažįsta, kad darbu su šia tiksline grupe reikalingas pasirengimas, tačiau didžioji dalis ugdymo įstaigose dirbančiųjų nėra kvalifikuotai pasirengę, tai pedagogams – didelis iššūkis. Tačiau individualizuotas, jautresnis, stiprybių jauname žmoguje ieškantis požiūris galėtų padėti tiek jaunuoliams, tiek ir patiems pedagogams.

Apibendrinant norisi pažymėti, kad informantai nesitiki, jog švietimo įstaigos perims socialinių problemų sprendimą ir teiks kompleksines paslaugas, tačiau pati švietimo sistema, kurioje nuo ankstyvo amžiaus atsiduria vaikas, yra ta viena, kurioje anksčiausiai **galima atpažinti / identifikuoti kylančias problemas bei aktyviai bendradarbiaujant** su kitomis institucijomis/ įstaigomis, siekti jas **spresti** kuo anksčiau. Taip pat švietimo sistema galėtų siūlyti **specializuotus, individualizuotus mokymosi būdus** ir taip stiprinti jaunų žmonių gebėjimą mokytis, šitaip prisidedama prie jų sėkmingesnės integracijos į visuomenę ateityje.

Finansų valdymas ir finansinis raštingumas

Finansinis (ne)raštingumas jaunuolių, ypač išėjusių iš globos namų ar augusių socialinę riziką patiriančiose šeimose, yra viena sričių, kuri reikalauja ilgo, kantraus

specialistų darbo. Specialistai pabrėžia, kad skaičiuoti pinigus jaunuoliai dažniausiai moka, tačiau taupyti – nesugeba: „Skaičiuot pinigus moka, tikrai. Tik tai taupyti nemoka, va tą vat reikia jiems labai dažnai sakyt.“ (Augustė)

„ Jie (globos namų auklėtiniai) tarsi gauna tokią išeitinę pinigų sumą, iš principo, kurią greitai ištaško, kokiam nors televizoriui, ar pan., ir paskui jie neturi. Nėra sistemos, kuri juos palaikytų dar kažkurį laiką.“ (Morta)

„... globėja atsiranda, kuri sako vienaip. Dar kažkas atsiranda, kuris sako kitaip. Nueina į kokią užimtumo tarnybą, užimtumo tarnyba ir sako „tu gi dirbt turi“, žinai o jisai tai įgūdžių neturi darbu ir jisai išgirsta, ir čia, ir darysi, va čia ir nueina pas vieną dirbti, „gerai, dirbsiu“, nueina pas šitą „pasiimk tris tūkstančius“ – „gerai, pasiimsiu“. Ateina pas mus - sakom mes jam <...> „tu pirma susitvarkyk galvoje, mintyse, žinai, turėk kažkokį planą, kaip darysi, žinai, o ne tai kad greitai gauk pinigus ir vėl juos išleisk“. (Jonas)

Vienas iš informantų pateiktų pavyzdžių – vienkartinės išmokos panaudojimas:

„... dėl karantino savivaldybė dalino tas vienkartinės pašalpas <...> mes ten rašėm su jais prašymus ir pervedė pinigų jiems. Ir jisai per pusdienį išleido... o buvo susitarimas, kad jisai kai gaus, ten dalį antstoliams, dalį atiduos kreditams,

tada – teismo baudą (sumokės) , kurią jisai gavo, na žodžiu dalį ten skirs savo pravažiuojančiam [miesto transporto bilietui]. Žinai ir jisai gavęs - juos išleido. Du šimtus eurų gavo ir išleido per dieną. Nusipirko elektroninę cigaretę, guminukų. <...> žinai, ta prasme, kad yra visiškai toks nesuvokimas apie finansus apie taupymą, apie tai kaip reikia vat nugyvent, kad žinai vat kažkaip ateitį planuoti, matyti kažkokią viziją, tikslą turėti.“ (Kristupas)

Neretai specialistams tenka ir padėti jauniems žmonėms atiduoti skolas, kurias gana lengvai suteikia įvairios kreditų bendrovės, net jei mato, jog pastoviai gaunamos jauno žmogaus pajamos – tik pašalpa. Tokiais atvejais tenka tarpininkauti ir padėti tvarkytis skolų grąžinimą bendraujant su antstoliais.

„...kreditų tos kompanijos mato, kad jisai gauna pašalpą, kiekvieną mėnesį stabiliai <...>. Jie duoda septynis šimtus eurų - ir jis ne tik kad savo pašalpą išleidžia, bet jisai išleidžia ir tuos septynis šimtus eurų ir nebežino, kaip juos grąžinti. Ir tada kaupiasi, ir pasidaro didžiulė problema, išsipučia tiek, kad paskui ateina antstoliai, kurie užsideda dar savo įkainį ir tada jam iš tų septynių šimtų.. [giliai įkvepia] turi su procentais atiduoti...“ (Kristupas)

Nelengvas ir ilgas darbas jaunų žmonių mentaliteto keitimas – jų palydėjimas iš pašalpų ar išmokų gavimo į gebėjimą

patiems užsidirbti, tapti pilnateisiais visuomenės nariais, galinčiais savimi pasirūpinti.

„O jie gauna <...> pašalpas ir atrodo, kad jiems tai priklauso, nu žinai tas toks mentalitetas tų globos namų jaunuolių apie apie tai, kad jiems priklauso, jiems turi duoti.. kol galiausiai, ateina laikas ir valdžia sako - viskas...<...>; jie pripratę prie tokio greito pinigų gavimo, gauna greit pinigus ir už dyką...“ (Milda)

Darbas

Informantai interviu metu mini, jog darbiniai įgūdžiai jauniems žmonėms, kuriems teikiama pagalba, dažnai yra ypatingai svarbūs, siekiant padėti tapti pilnaverčiais visuomenės nariais, įgyti pasitikėjimo savimi, išmokti atsakomybės, pareigingumo.

Lietuvoje nepilnamečiai gali pradėti dirbti nuo 14 metų, tačiau pagal priklausomai nuo to, ar jie patenka į vaikų (asmenys nuo 14 iki 16 metų) ar paauglių (asmenys nuo 16 iki 18 metų) amžiaus grupę, taikomi skirtingi apribojimai jų darbo pobūdžiui, darbo ir poilsio laikui, saugai ir sveikatai, taip pat ir darbo sutarties sudarymui. Taigi jaunesnio amžiaus asmenų galimybės įsidarbinti nėra didelės:

„Sunkiausia turbūt sakyčiau yra su įdarbinimu jaunuolių, nepilnamečių ypač,

bet ir pilnamečių. Nes mūsų ta darbo rinka - ji nėra pritaikyta silpnesniems, silpnesnių įgūdžių žmonėms. Ir ta konkurencija yra didžiulė, ypač dabar, pandemijos šioj situacijoje, kai ir taip žmonės labai praradę daug darbų, darbo vietų neatsirado daugiau. Ir ypač su nepilnamečiais. Nepilnamečiui... nu be šansų. Ten labai labai turi būt stiprus, pats iš savęs, labai norėt. Turėt tam tikrų įgūdžių jau iš karto. Nes tie jaunuoliai su kuriais mes dirbam, jie nemoka parašyt CV, neturi kompiuterinio raštingumo įgūdžių, jie „nuliniai“ (Onė)

Darbinių įgūdžių ugdymas – ilgas ir daug kantrybės bei jėgų iš specialistų pareikalaujantis procesas, kuris sudėtingo elgesio jaunuoliams turi būti pritaikytas individualiai. Dėl to informantai mini specialiai pritaikytas darbo vietas kaip galimybę saugiai įgyti patirties.

„Kavinėje [pavadinimas]“ <..> vyksta projektas, kur žmonės, kurie turi mažiau galimybių, gali įsidarbinti, būti padavėjais ir pan., barmenais. Ir jie turi tą palaikymą tą tokį, kad jeigu suklydai ten, neišmes tavęs iš darbo. Tokio aplinkos palaikymo (gauna) ir tada, kai jie jau sutvirtėja, keičia kitur. Tai nu šitas labai fainas, man atrodo, dalykas.“ (Onė)

„Tai gal tikriausiai darbas yra labai tokia sudėtinga sritis, kur jaunas žmogus niekad nėra dirbęs gyvenime, ir jam čia yra tikrai labai sudėtinga patirtis, ir bijo, ir visa

kita. Ir tada yra ta problema mūsų šaly tikriausiai, kad labai mažai yra tų „minkštų“ darbo vietų ir tada jis nuėjęs padirbt į „Maximą“ , 12 valandų, po trijų dienų sako: „nu viskas jau, aš nebepavežu“. Tai tada ta motyvacija tokioj vietoj pradėt, manau yra iššūkis. Tai patirtis darbinė...“ (Simona)

Tai, kad jaunuoliai pradėtų dirbti, specialistams tenka ugdyti jauno žmogaus atsakomybę už savo veiksmus, mokyti planuoti savo laisvalaikį, dienotvarkę.

„Vien tas, kad turi nueiti laiku, negali nenuieiti.. turi pranešti, jeigu susirgai, o jei susirgai – tai eiti pas gydytoją, o ne gulėti lovoje ir galvoti, kad tu sergi...“ (Simona)

„keturiolikmetis paauglys, prieštaraujantis viskam... <..> suvokimas ribų, <..> penkiamečio berniuko, kuris atrodo, kad čia vat man tėvai duoda, man tėvai nuperka atneša ir man, čia turi būti... ir <..> jis išeina į suaugusių (pasaulį) ir nieko, visiškai nežino iš kur tie pinigai ateina, kaip. Teoriškai gal kažką girdėjo, kad turi užsidirbti, bet kaip dirbti, tai čia reiškia atsikelti <..>, nueit miegot anksčiau. Tai reiškia negaliu aš <..> gert su draugais, žinai. O kaip negaliu gert, taigi trečiadienis, žinai. Tokia proga, žinai. Gimtadienis. <..> ir tada išgeria, ir tada kitą dieną neatsikelia, į darbą nenuieina, žinai, tai va tie visi tokie dalykai, kur jie susiduria su ta realybe ir ta realybė tokia kaip cunamis,

jinai nubloškia...“ (Kristupas)

Visgi darbinė patirtis tam tikrais atvejais būna, kad nukreipia jaunuolius labai pozityviai ir tinkama kryptimi.

„Ir atrodo, kad tas sprendimo būdas bus labai sudėtingas, bet <..> pakryps ta taip, kad pavyksta jį įdarbinti. Vasaros metu. Jis pradeda dirbti ir baigiasi problema. Ta prasme netikėtai, paprastai ir lengvai išsprendžiama.“ (Tadas)

Higiena ir tvarka

Informantai išskiria ir dar vieną probleminę sritį, svarbią sudėtingose situacijose esantiems jaunuoliams – tai dažną asmens higienos įgūdžių neturėjimą bei tvarkos ugdymo svarbą.

Neretai šiems jaunuoliams asmens higienos įgūdžiai ir įpročiai nebuvo formuojami ir tai atlikti tenka vyresniame amžiuje, kuomet sulaukiama ir daug pasipriešinimo.

„Tai kai kuriems jaunuoliams tai.. toks sunkus.. sunkus sunkus laikas, daug darbo reikia įdėti. Tai irgi neužtenka metų ir pusmečio net kartais. Ir su su jaunuoliais, su kuriais dirbu 3-ius metus, tai dar vis reikia priminti, kad ten reikia dantis valytis ir visa kita. (Jonas)

„... higienos dalykai... jie ateina su kvapu visą laiką ir juos iš karto (at)stumia.“ (Gabrielius)

„Tie, kurie pas mus patekė ir gyvena, tai jie neišmoko šitų įgūdžių namuose, tvarkos. <..> turi darbuotojas kartu veikti su juo, arba stovėti, arba mokinti plauti grindis ir tada tas įgūdis per kažkurį laiką išsvysto, nes jie jaunuoliai, kurie pas mus gyvena, <..> tai jie vis tiek yra prižiūrimi, pakankamai taip griežčiau, ir jie ten turi tvarkytis, negali išvengti to.“ (Simona).

Kliūtys pradėti ir tęsti darbą su jaunuoliu

Identifikuotas kliūtis inicijuojant ir tęsiant darbą su jaunuoliu informantai siejo su visais lygmenimis – tiek su paties jaunuolio savybėmis ar patirtimi, tiek su problemomis jo artimiausioje aplinkoje, tiek su netinkamu institucijų funkcionavimu, taip pat ir su visuomenėje dominuojančiais atstumiančiais požiūriais.

Motyvavimas ir darbo pradžia

Nemaža jaunuolių dalis „per vėlai“ patenka į pagalbos darbuotojų akiratį. Informantų teigimu, optimalus amžius pradėti dirbti siekiant pokyčių būtų 11-13 metų. Tuo tarpu pradėti dirbti su vyresniais – nuo 15 metų – yra kur kas sudėtingiau ir tai lemia kompleksinės priežastys. Pirmiausia, jų asmenybė jau yra susiformavusi, atsiradę ir įsitvirtinę tam tikri įpročiai, pomėgiai, kuriuos sunku koreguoti, taip pat jaunuolio problemos jau yra įsisenė-

jusios ir lemia „beprotiškai sudėtingą situaciją“ (Saulė), trečia, informantų teigimu, su tokio amžiaus jaunuoliais sunkiau yra užmegzti pasitikėjimu grindžiamą ryšį, jie „mus mato kaip sistemos dalį ir tada pereiti į tą aktyvų darbą kažkokį, aktyvios pagalbos procesą yra labai sunku“ (Onė) ir galiausiai dalis įstaigų turi amžiaus ribas, nuo kurių paslaugų nebeteikia – „buvo eilė beprotiškai laukimo į vaikų dienos centrą, ir galiausiai ką mums pasako – jis yra per didelis, jis jau 14-metis. Iki 14-os raidos centre tik“ (Saulė).

Kaip ir kitose socialinio darbo srityse, kai klientai į socialinio darbuotojo akiratį patenka ne savo noru, taip ir čia, bendro darbo su jaunuoliais ir kelio pradžia yra jų motyvavimas pradėti pokyčius. Šis motyvavimas, pasak informantų, yra vienas sunkiausių etapų, motyvavimo sėkmės ir nesėkmės lemia, ar bus pradėtas ir tęsiamas darbas. Nemotyvuotų jaunuolių yra daug, jie užsidarę savyje, negalvoja apie savo problemas, nenori pokyčių: „kaip tik nori, kad nuo jų, kaip sako, „atsiknistų“, nieko iš jų neprašytų, nieko jiems nesūlytų. Jokių ten pagalbų“ (Rūta). Jaunuoliai gali būti motyvuojami įvairiai, dažniausiai – derybų ar gąsdinimo būdu: „nors jie sako, kad nebijo „sėstis“, bet jie tikrai bijo. Tai ta tokia išorinė stipri motyvacija, kur jie bijo to, ir jie tada kabinasi“ (Simona). Vieno iš informantų teigimu, reikia daugiau formalių galios svertų pradedant

dirbti su nemotyvuotais jaunuoliais: „prievertinio [priklausomybių] gydymo nėra.. ir ta paslauga, nu visiškai nepasiekiamam tampa“ (7P). Įveikus pradinio pasipriešinimo kliūtį galima dirbti toliau: „jie pamato, kad čia yra smagu, kad čia kiti tokie, ta bendruomenė kuriasi, jie kažkaip priima mi, tas kažkaip juos kabina“ (Simona).

Artimiausia aplinka

Apibrėždami problemas jaunuolių artimiausioje aplinkoje informantai daugiausia akcentavo **sudėtingą šeimos situaciją**, kuri turi poveikį ir pagalbos proceso iniciavimui, ir jo tęstinumo galimybei. Pirmiausia, šeimoje jaunuoliai įgyja neigiamos patirties – priklausomybių, smurto, apatijos ir pasyvumo: „mano tėvai nieko gyvenime nesiekė, tai ir aš, o kam man čia“ (Jonas), taip pat šeimoje dažnai vyrauja nepasitikėjimas pagalbos sistema ir specialistais: „vis tiek irgi mus mato kaip kažkokius, nu žinai „socialkes“ (...) labai daug tame yra baimės, nepasitikėjimo“ (Onė). Kartais jaunuoliai bando lankyti pagalbos centrus slapta nuo tėvų, bet galiausiai jie atkrenta, nes darbuotojams reikalinga sutartis su tėvais. Dažnai šeimoje dominuoja fragmentuotas suvokimas apie jaunuoliams teikiamos kompleksinės pagalbos poreikį, ignoruojama holistinio požiūrio į pagalbos procesą svarba: „tėvai šaukia, rėkia, kad „tvarkykite vaiką, su mumis viskas gerai,

su vaiku blogai“ (Justina).

Sudėtingiausios yra šeimos su „ilga istorija“ (Saulė) – tos, kurios jau prieš keliolika metų pateko į specialistų akiratį dėl tėvų ar net senelių problemų, paskui paaugo jose esantys vaikai, ir dabar bus dirbama su jais iki pilnametystės, neturint iliuzijų, kad bus pasiektas pokytis.

Tokia kompleksinių problemų įvairovė artimiausioje jaunuolių aplinkoje – šeimoje – reiškia didelius iššūkius jaunimo darbuotojams. Jie labai vertina tuos atvejus, kai šeimoje yra palaikymas ir bendradarbiavimas sprendžiant jaunuolių problemas, tačiau dažniausiai jiems tenka ieškoti būdų, kaip teikti pagalbą jaunuolių šeimose dominuojant nesupratimui, priešiškam nusiteikimui, ilgus metus trunkančioms sudėtingoms situacijoms.

Institucinė aplinka

Pagrindinės problemos, kurias institucinėje aplinkoje išskyrė informantai, buvo profesionalių specialistų, koordinuotos sistemos stoka ir neefektyviai skiriamas finansavimas.

Tinkamo kontakto užmezgimo ir darbo su jaunuoliais sėkmės garantas yra gebėjimas kurti neformalaus, **„be mundurų“ specialisto įvaizdį**, kurio informantai pasigenda dalyje jaunimo darbuotojų, „susi-reikšminusių savo kažkokiose funkcijose“ ir negebančių balansuoti tarp autoriteto

ir draugiško santykio užmezgimo ir palai-kymo. Tokį santykį lengviau užmezga nevyriausybinio sektoriaus atstovai, nepabrėžiantys savo, kaip specialisto statuso, gebantys neformaliai transliuoti saugaus buvimo kartu žinią, kad „aš esu tam, kad padėčiau, jeigu prireiks. Bet šiaip tai mes galim ir šiaip pabūti“ (Morta).

Svarbi pagalbos grandis, veikianti švietimo sistemoje, yra profesinės ir jaunimo mokyklos, tačiau jas informantai įvardijo ne kaip patikimą partnerį, o kaip vietą, kur koncentruojasi daug jaunuolių, reikalingų pagalbos: „kas liečia profesines ir jaunimo mokyklas.. tas bendradarbiavimas yra sunkus. Ir specialistams susikalbėti, ir susitarti, ir kažkokį bendrą matymą turėti, deja... ne visada pavyksta“ (Saulė).

Skiriant finansavimą, labiausiai akcentuojami **jaunuoliai, priskirtini NEET** grupei – niekur nedirbantys, nesimokantys ir nedalyvaujantys mokymuose. Tačiau neretai jaunuolis, net ir pusę metų nelankantis mokyklos, išlieka jos sąrašuose ir negali būti priskirtas NEET kategorijai: „ateina jaunuolis, kuris tikrai yra mūsų, žinai ten jau pusę metų nesirodęs mokykloj, ir (...) duomenų bazės rodo, kad jie yra vat sąraše ir neatitinka jūsų tai tikslinei grupei“ (Kristupas). Nevyriausybinių organizacijų tuomet negauna finansavimo, negali toliau vystyti darbo ir jaunuolis lieka be pagalbos: „mes esam taip prirakinti ir tada nesuprantam, tai mokykla, jeigu jisai

lanko mokyklą, turėtų jam, nu žinai, jam padėti“.

Pagalbos **sistema nėra tinkamai koordinuojama** – tai lemia, kad veiklos persidengia, dalies jaunuolių paslaugos nepasiekia visai, o kiti, apsukresni jaunuoliai, dalyvauja kelių dienos centrų veikloje išsirinkdami patraukliausias paslaugas: „šeimos išmokę naudotis socialine sistema, kad net kokiuose dienos centruose, jos yra užsirašę neretai keturiuose. Ir tada jeigu kokia stovykla ar žygis, ar kas jiems įdomiau, tai vat varo“ (Gabrielius). Ta pati pagalba ir išmokų koordinavimo, derinimo su kitais pagalbos būdais stoka pastebima ir vėliau, pradėjus lankyti profesines mokyklas. Šių mokyklų moksleiviams skiriamos stipendijos, papildomos pašalpos – pinigai, tinkamai nemokant su jais elgtis: „tie ar narkotikai ar alkoholis ar dar kažkokie dalykai ateina iš to, (...) tai tas jokiais būdais nėra pagalba“ (Kristupas).

Šią koordinavimo spragą specialistų nuomone galbūt galėtų užpildyti praplėtos **tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių**, kurie veikia kiekvienoje savivaldybėje, funkcijų praplėtimas. Pasak informantų, šiuo metu pagrindinį dėmesį jie yra sutelkę į vaikus: „akcentuojama, kad vaikais labai reikia rūpintis, kad yra vaikų teisės, o tai kur yra jaunimo teisės? Ta prasme atrodo, kad tas jaunuolis nu tai jau viskas, su juo viskas yra padaryta, jau nereikia“ (Indrė).

Atstūmimas visuomenėje ir bendruomenėse

Darbe su jaunais žmonėmis specialistai taip pat pažymi didelę socialinės aplinkos svarbą ir bendruomeniškumo įtaką. Net ir sudėtingiausiose situacijose yra svarbus bendruomeniškumas, bet neretai visuomenė yra linkusi nematyti, pasitraukti nuo tokių grupių: „bendruomeninio solidarumo, atskirčiai jautrumo (trūksta) . Nes labai daug įvyksta tokiose kasdienėse situacijose <...> ir paprastai mūsų pasirinkimas yra bėgti, <...> bėgti nuo tokių grupių. Ir neįsileisti į savo ratus, arba padėt kažkur, žinai. Ir tada tolti“ (Gabrielius).

Visuomenė ir atskiros bendruomenės pasižymi labai neigiamais požiūriais į triukšmingus („šaukia pasileidę kolonėlę ant viso garso“ (Kristupas)) bei trukdančius („kažkur šalia čia trinasi kažkokie“ (Gabrielius)) jaunuolius. Jų pretenzijos ir pastabos, „kreivi požiūriai“ (Kristupas) demonstuoja siaurą, ribotą ir **neatsakingą požiūrį**: „kad kažkaip ateitų ir sakyti vat yra kažkoks jaunuolis, nežinom ką daryt, ir ten mes su juo bendravom va, ir kaip ten koks kaimynas – tai to nėra“ (Kristupas). Dar stipresnės ir aktyvesnės **atstūmimo praktikos pastebimos atskirose bendruomenėse**: „šito rajono specifika, kad atsikelia labai daug jaunų šeimų ir tada jos nori kažkokios ramybės savo vaikams. Jo. Tai jie daro visaip, kad šitos grupės pasitrauktų iš jų aplinkos“ (Gabrielius).

Ir toks aplinkoje esančių žmonių „atsitraukimas“ nuo sudėtingo elgesio jaunuolių tarsi „užkljuoja etiketę“, kas veda prie dar didesnės atskirties: „Jeigu vaikams klijuosime etiketes, kad... „ooi, nu jau iš šito tai nieko nesitikėk, nieko iš jo nebus.“ tai kam jam elgtis kitaip? Ir elgtis taip, kaip.. etiketė kokia užkljuota.“ (Milda)

Kita vertus, socialinė aplinka, daranti poveikį jaunuoliui, prasideda nuo šeimos, giminaičių, mokyklos ir kaiminystėje esančių. Ir jei jaunuoliai jaučia, kad kam nors rūpi, jei yra įvardijamas netinkamas elgesys, tačiau nepamirštama pasakyti, kad jaunas žmogus yra svarbus – tada galima tikėtis ir pokyčių: „... jeigu tiesiog įvardiji, kad yra netinkamas elgesys, bet ... tu mums rūpi, šeimoj tu rūpi, dėl to mes taip reaguojam. Ir kaimynai, pranešė apie tave ne dėl to, kad nori pakenkti, o dėl to, kad tu rūpi. Tai tada nu visai kitą santykį kuri...“ (Milda)

| Pagalbos teikimo pabaiga

Sėkmingos pagalbos kriterija

Atpažinti sėkmę, jos atskirus požymius yra labai svarbu dirbant su sudėtingomis socialinėmis grupėmis. Dauguma darbuotojų pagrindiniu savo darbo sėkmės indikatoriumi laiko jaunuolių **įsidarbinimą**: darbo susiradimą ir išsilaikymą darbo vietoje. Informantai pasakoja apie

jaunuolius, savo klientus, kurie įsitvirtino darbo rinkoje ir sėkmingai dirba: „dabar dirbu žinai.. uždirbu čia, sako. Kai pasako uždirba daugiau negu aš, žinai. Nu tai galvoji, nu fainai“ (Kristupas). **Mokymasis, grįžimas į švietimo sistemą** taip pat dažnai buvo įvardijamas kaip sėkmės indikatorius. Kitas informantų išskirtas sėkmės požymis yra **gebėjimas pasirūpinti savimi ir savo buitimi**, turėti kur gyventi, susimokėti mokesčius. **Psichologinė ir emocinė darna** su savimi ir aplinkiniais žmonėmis, gebėjimas užmegzti ir palaikyti santykius taip pat rodo pasiektų pokyčių sėkmę: „susivokė sau galvoj, išmoko (...) reflektuoti, išmoko atpažinti savo kažkokius jausmus“ (Kristupas). Ne visuomet sėkmė ir pokytis yra pasiekiami pagal visus parametrus, kartais pasitaiko paradoksalių situacijų, kai jaunuolis įsitvirtina darbo rinkoje, tačiau nėra įgijęs bazinių higienos įgūdžių: „išsilaiko darbe, dirba, išsilaiko bute, žinai... Ten galbūt vis dar nesiprausia reguliariai, bet ... bet funkcionuoja jau visuomenėje“ (Kristupas). Bet kuriuo atveju, daugelis informantų pabrėžė sėkmę, kurią indikuoja ne pasiektas konkretus pokytis (rezultatas), o atsiradęs nusiteikimas keistis (tinkama proceso eiga): kai jaunuolis „**kabinasi**“ į gyvenimą, santykius, darbą, deda kryptingas, socialiai priimtinas pastangas.

Kai kurių informantų požiūriuose ir pasisakymuose išryškėjo **požiūris į pokyčio**

pasiekimą, kaip asmeninis iššūkis „visą laik per tuos per tuos 10 metų aš jaučiu, kad (...) ateina jaunuolis ir aš jaučiu, kad negaliu jo paleisti, kol (...) neišbandau visko“ (Kristupas), nors kartais tenka konkrečių atvejų perleisti kolegai, kai „nusvyra rankos“ ir tokios sutelktos komandinės pastangos, asmeninis darbuotojo užsidedimas sudaro sąlygas „įvykti lūžiui ir jis kažkaip (...) išjuda iš tos savo stagnacijos“ (Kristupas). Toks individualizuotas požiūris, laiko skyrimas ir visapusiškas įsipareigojimas konkrečiam atvejui yra labai imlus laikui ir kyla dilema, kaip proporcingai ir adekvačiai padalinti ribotus laiko resursus visiems dėmesio reikalingiems jaunuoliams, kurie šio dėmesio gali išsireikalauti ir mažiau konstruktyviais būdais: „jeigu kažkuriam daugiau dėmesio duodi tai.. kitas tada kaip tik būna per blogą elgesį linkęs kažką blogai daryti ir elgtis, kad liktų pastebėtas“ (Jonas).

Sėkmingiausi atvejai, informantų teigimu, buvo pasiekti bendradarbiaujant – su tėvais ar seneliais, mokykla, su šeima dirbančiais socialiniais darbuotojais, policija. Šis bendradarbiavimas gali pasireikšti kaip jaunuolio **kontrolė ir reguliarus tikrinimas**: „jeigu jisai nepasirodo vieną dieną kitą dieną, tai mes tada galim skambinti socialiniam darbuotojui, o tas socialinis darbuotojas „uooj tikrai“, žinai, „tuoj aš skambinu tėvams, išsiaiškinu situaciją“, jo. Ir tada tėvai, ir tada jaučiasi, kad

tas jaunuolis negali pabėgti“ (Kristupas); **bendrų nedidelių tikslų siekimas**, kai, pvz., su mokykla buvo bendradarbiaujama siekiant sugrąžinti mokyklos nelankančią merginą į pamokas ir pradėti nuo dviejų pamokų per dieną; **palaikymo šeimoje kūrimas**: „padėti tėvams atlaikyti. Ir kad jie, nežinau, neatmestų to vaiko. Kad pamatyti jo stipriąsias puses“ (Milda); **tarptautinis neformalusis ugdymas** – jaunimo mainai, Europos solidarumo korpusas ir pan., kurie jaunuoliams leidžia „išsiveržti“, turėti daugiau galimybių.

Formaliai sulaukus pilnamestytės arba parenkant kitą paslaugų teikėją

Neretai darbuotojams tenka atsisveikinti su jaunuoliais ne tada, kai pasiekti visi tikslai ir įvyko norėtas pokytis, o **formaliai sulaukus 18 metų**, šį terminą siejant su reikalavimais vaikų globos ir įvairinimo sistemai ir toliau negaunant finansavimo už pilnamečius vaikus ar pasibaigus darbui su šeima, kai vaikas sulaukia pilnamestytės: „Turim situacijų, kada tenka pripažinti, kad nepavyko visų tų problemų išspręsti ir tiesiog darbas su ta šeima baigiasi dėl to, kad nebelieka... nepilnamečių asmenų šeimoje. (...) Tas atvejis, ta situacija yra uždaroma“ (Saulė).

Kitais atvejais gali būti parenkamas **kitas, tinkamesnis ir jaunuolio poreikius geriau atliepiantis paslaugų teikėjas**:

„Jeigu mes matom, kad mūsų kompetencijos neužtenka, ar mūsų resursų neužtenka, ar ne, tai vėlgi atsižvelgiant į jaunuolio poreikį būti grupėje, pvz., tai galimas palydėjimas į dienos centrą, pvz. arba kokią atvirą erdvę“ (Onė).

Santykio kūrimas ir tęstinumas: „Neuždaryti durų“

Tiek paties darbo su jaunuoliu pradžioje, tiek ir tolimesnėje eigoje informantai mini patį svarbiausią „įrankį“ – **individualų, ilgalaikį, profesionalų santykį**. Jo svarba bendraujant su jaunais žmonėmis – vienas svarbiausių sėkmingą intervenciją lemiančių veiksnių. Tai iliustruoja ir žemiau pateikiamos ištraukos iš interviu:

“Visų pirma tas bendravimas, aišku, tas ryšys turi būti, pirmoj vietoj **ryšys su tuo jaunuoliu**, kažkaip susibendrauti, rasti bendrą kalbą.<...> Ir jisai pradeda tavim pasitikėt, tavęs klausytis“ (Augustė)

“<...>jie ateina, kad turėtų erdvę kur būti, o paskui jie joje **pasilieka dėl santykio**, kur randa darbuotoją. <...> pagrindinė **užduotis yra surasti santykį su jaunuoliu**. Ir dar turbūt sugebėti išlaukti, kada tas santykis ateis“ (Indrė)

“... ieškai būdų, kad tas jaunuolis **sukurtų bent vieną saugų santykį su specialistu ir įvairiai stengiesi į tą situaciją pažiūrėt, labai įvairiai, išbandyt daug būdų, daug metodų ir surasti konkrečiam atvejui tinka-**

ma“ (Saulė)

“<...> tokiems vaikams labai reikalingas **asmeninis, individualus specialistų dėmesys. Nuolatinis toks kaip palydėjimas, nuolatinis**. Nes jie to neturėjo šeimoje. Tėvai jiems valgyt duodavo, jeigu duodavo – gerai, jeigu duodavo.<...> Bet aš supratau, kad tiems vaikams tiesiog labai **reikia tokio dėmesio, rūpesčio** jais pačiais ir aišku, profesionalios pagalbos.“ (Kristina)

“Bet šiaip turbūt yra tas santykio užmezgimas <...> atsiranda su darbuotojų buvimu kartu su jais... tikrai, kažkaip sunkiau jiems tą santykį užmegzti <...> Jie taip atsargiai renkasi žmones, gal turbūt jie čia pagal tą išgyvenimą savo patirtų traumų, atsirenka. Arba kiti labai naiviai pasiduoda, irgi. Na pasiduoda kitų žmonių įtakai.“ (Jonas)

Net ir tais atvejais, kai jaunuolis išpildo formalius kriterijus – sulaukia tam tikro amžiaus ar pasiekia užsibrėžtų pokyčių – vengiama staigaus pagalbos santykių nutraukimo ar paslaugų sustabdymo: „kai jau žmogus yra savarankiškas, tai darbuotojas turi leisti sau ir jaunuoliui pripažinti, kad žiūrėk, gal jau tau dabar nebereikia mano pagalbos, bet jokia būdu neuždaryti durų“ (Indrė). Tolesnio ryšio palaikymui gali pakakti skambučių ar susitikimų iškilus bėdai: „Tai, kad mes metus laiko nebendravom, nereiškia, kad aš tave pamiršau ar nenoriu matyt, bet kai tik iškyla

kažkas – gali ateit“ (Onė). Svarbu pastebėti, kad tokie tolesni ryšio palaikymai įmanomi tik tuo atveju, kai jaunuolis randa tą patį, savo pažįstamą, darbuotoją, ir, atvirkščiai – darbuotojų kaitos atveju toks tolesnio ryšio palaikymas veikiausiai nėra įmanomas.

Bendro darbo pabaigos datos žinojimas gali kelti ir papildomų įtampų sėkmingam pagalbos procesui, kai jaunuoliai, suvokdami, koks pokytis ir intensyvių ryšių nutraukimas laukia suėjus 18 metų: „pusmečiui likus, metam, pradeda maištauti ir ant visko pykti, ant viso pasaulio, nesileisti į tas kalbas, taip išreikšdami, per blogą elgesį“ (Jonas). Veikiausiai šios įtampos būtų galima išvengti, jei ir patys jaunuoliai, ir su jais dirbantys specialistai žinotų, kokios bus tolesnės galimybės padėti jų klientui sulaukus pilnametystės.

Jaunimo politika Vilniaus mieste: problemos ir siūlymai

Jaunimo politikos vertinimas

Informantai, paprašyti pasidalinti mintimis apie jaunimo politiką Vilniaus mieste, sako, jog nemažai dėmesio skiriama tiesiog jaunimui, tačiau pažeidžiamiausiems šios grupės atstovams kryptingo dėmesio planuojant paslaugas trūksta: „politika yra labiau orientuota dabar, šiuo metu, į tokį <...> stipresnį jaunuolį. <...> kuris <...> iš-

gyventų ir be tos pagalbos“. (Kristupas); „... labiau yra rūpinamasi ir galvojama, bent jau politikoj jaunimo, kiek aš su ja susidūrus, apie tokius jaunuolius, kurie iš principo ir patys gali iš savo turimų resursų, jie gali būti sėkmingi. (Morta)

Informantai taip pat sako, jog jaunimo politika iš principo turi būti „horizontali“, nes jaunas žmogus yra visur: „manau, kad iš principo jaunimo politika yra horizontali politika, ji apima absoliučiai visas politikas. <...>... tas jaunas žmogus, jis eina per visas [sritis]. Vienu ar kitu metu jis atsiduria vienoj ar kitoj sistemoj.“ (Indrė).

Vilniaus miesto savivaldybės veikime informantai išskiria du Vilniaus miesto savivaldybės skyrius, atsakingus už paslaugų jaunimui formavimą: Jaunimo skyrių bei Socialinių paslaugų skyrių. Aktyviau su savivaldybe bendradarbiaujantieji specialistai pažymi, jog šių skyrių veikimas kartais nebūna suderintas, o bandant rasti tam tikrus sprendimus, neretai vieni „permetinėja“ atsakomybes kitiems: „<...> šnekiesi su vienu jaunimo reikalų (skyriaus darbuotoju) ir sakai: žiūrėkit, gal įmanoma finansuoti <...> , jie sako „nėra tokios eilutės“ ir šiaip tiktai <...> socialinių reikalų skyrius galėtų <...>. O socialinių reikalų skyrius sako: „<...> nėra ten įrašyta tokios paslaugos, <...> kad būtų galima skirt. <...> Nesusikalbėjimas, jisai yra“ (Kristupas).

Informantai mini, jog net finansavimas, gaunamas už tokių pačių paslaugų teikimą iš skirtingų skyrių taip pat skiriasi: „yra socialinių paslaugų skyrius ir jaunimo skyrius. <...> pats savivaldybės biudžetas. Bet gaunasi taip, kad pvz., mūsų kolegų, kurie darė tą patį gatvės darbą kitam rajone, jie gavo finansavimą per jaunimo skyrių, jie tada paslaugai gali skirti 13-17 tūkstančių metams. Tą pačią paslaugą, jeigu eina per socialinį skyrių, <...> jie gali skirti 42-50 tūkstančių. Tai yra 4-5 kartus daugiau. (Gabrielius)

Informantai pasigenda ilgalaikės, planingos ir nuoseklios strategijos darbe su pažeidžiamais jaunuoliais: „Atsiprašau, bet... sistemos.. vieningos sistemos nebuvimas. Na, kiek aš susiduriu. Kažkokios strategijos, viena linkme, ir taip nuosekliai metų metus. Nes aš toj sistemoj, sakau, dirbu 12 metų. Tai tikrai jos nėra, vieningos. (Justina); „trūksta tokio ilgalaikės perspektyvos matymo, <...> analizės, o ne šokinėjimo.“ (Indrė)

Kaip didelę problemą informantai mini fragmentišką, projektinį paslaugų finansavimą, pasigenda partnerystės, glaudesnio bendradarbiavimo („bendradarbiavimo kultūros labai trūksta, tokio tarpinstitucinio, ir kažkokio vienijimosi nuvat vardan žmogaus, (Morta), „žiūrėjimo viena kryptimi“ (Kristupas).

Svarbi informant identifikuota spraga

yra nepakankamas jaunų žmonių autentiškas dalyvavimas, balso išgirdimas ir jų įtraukimas į politinius procesus: „jeigu mes norim kažkokią poveikio, rezultato, tai ir turi atsisukti į tą jauną žmogų ir jo paklausti - <...> kaip tu matai, o kas tau padėtų?“ (Morta).

Ne mažiau reikšmingas indikatorius, demonstruojantis susijusių asmenų nuomonės ignoravimą išryškėjo, kai pusė informantų, kurie, nors jau daug metų dirba Vilniuje su jaunuoliais, tiesiog sako nežinantys, kokia ta jaunimo politika. Teikdami paslaugas ir dirbdami su jaunimu jie neturėjo galimybės susidaryti visuminio jos vaizdo, todėl negali komentuoti šios situacijos.

7 Idėjos paslaugų vystymui

Informantai interviu metu, paprašyti pasidalinti mintimis, idėjomis, kokių paslaugų labiausiai trūksta Vilniaus mieste, išskyrė šias aktualias sritis:

- švietimo paslaugų pritaikymas;
- paslaugos „iškritusiems“ iš švietimo sistemos;
- specializuotų užimtumo vaikams/ paaugliams/ jaunimui paslaugų plėtra;
- paslaugų nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyvias medžiagas, stoka;
- specializuotų kompleksinių paslaugų,

apimančių sveikatos paslaugų teikimą, ugdymą, švietimą, terapiją, užimtumą atsiradimas;

- paslaugos jaunuoliams, juos atitraukiant nuo neigiamą įtaką darančios aplinkos ir paslaugos nesunkius nusikaltimus padariusiems paaugliams vaikų socializacijos centruose;
- Intensyvus darbas su visa paauglio/ jaunuolio šeima.

Specialistų nuomone, ypatingas paslaugų trūkumas jaunesnio amžiaus – 11-14 metų paaugliams ir tai laikytina didele problema, kadangi būtent šiame amžiuje yra labiausiai realu pasiekti pokyčių.

Švietimo paslaugų pritaikymas

Specialistai, kalbėdami apie darbą su sudėtingose situacijose esančiais paaugliais, išgyvenančiais įvairias krizes, daug dėmesio skiria šiandieninei švietimo sistemai ir pasigenda joje specializuotų, pritaiktų paslaugų vaikams/ paaugliams, turintiems elgesio, emocijų sutrikimų: „Vaikams, kurie turi elgesio, emocijų sutrikimų, <...> kitokios pagalbos reikėtų. Jie net į mokyklą nebeina, jie tiesiog iškrenta iš mokyklos. <...> mes turim tų globojamų vaikų, kurių patirtys yra <...> taip juos paveikusios, jie turėję daug daugybę netekčių, daugybę visokių nusivylimų, pykčio daug turintys. Tai

jiems kartais būna sunku. Tiesiog. Eiti į pamokas. Tai per didelė jiems, per didelė užduotis. Būti mokykloje, ten mokytis kartu su visais. <...> man tai atrodo nepakankama yra pagalba tokiems vaikams“ (Rūta); „Tai man tikrai jeigu taip žiūrėti apie Vilniaus miestą, <...> nepakankamai paslaugų, ypatingai paslaugų tokių specializuotų. <...> reikia specialių grupių (mokyklose). Na jų trūksta. Ir tikrai būtų galima tą plėtoti“ (Indrė); „daug dalykų, faktas, ateina iš švietimo sistemos. Iš mokyklos, <...> daug emocijų dalykų, problemų atsiranda būtent mokykloje, kur yra daug patyčių, daug nepagarbos momentų, daug tokių suvaržymo, <...> ... manau, kad toj sistemoj reikėtų intervenuot <...>. Kartais pagalvoju, kad kaip būtų gerai, kad jaunimo darbuotojai pradėtų dirbt mokyklose. Jie <...> tokios laisvės įneštų. Bet čia svajonė... keturiolikai-dvidešimt metų į priekį.“ (Indrė)

Informantai taip pat sako, jog savalaikis reagavimas, tikslinga pagalba, suteikta laiku, būtų prevencija tolimesniam jaunų žmonių „iškritimui“ iš sistemos: „... jeigu tas elgesio ar emocijų problemas išsprendus mokykloje, tai jie tuomet nepatektų pas mus, tikriausiai jie patektų į profesinę, kur jie tikrai gautų profesijas, galėtų kažkaip tai funkcionuoti gyvenime“. (Simona)

Kai kurie specialistai, žvelgdami į visą sistemą, pastebi, jog vaikai ugdymo/ švietimo sistemoje atsiranda labai anksti

– ir pastebėti tokius vaikus, reikalaujančius specialaus jų ugdymo, asmeninio, individualaus santykio, dėmesio jiems ir jų šeimoms, galima jau nuo tada, kai jie ima lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigas ar pradines mokyklų klases. Taigi ankstyva intervencija galima dar tuomet, kai vaikas ir jo šeima patenka į švietimo sistemą. „kartais švietimo sistemoj jis atsiduria jau ten nuo dvejų metų, kai pradeda lankyti darželį... tai, ilgalaikis, projektas, ar ne. Mokymas, ugdymas...“ (Rūta)

Kaip svarbų faktorių sėkmingesnei vaiko raidai specialistai įvardina ir mokytojus, kuriems rūpi tokie „nepatogūs“ vaikai ar paaugliai, kurie nori pažinti ir suprasti kitaip besielgiančius, kurie atranda ryšį. „< .....> nuostabu, kad yra tokių mokytojų, kuriems tai rūpi. <...> ... kiek tų tokių mokytojų iš principo yra, tokių <...> turinčių noro pažinti tuos savo mokinius, kurie ateina į jų klasę. <...> Ir jie net tų vaikų motyvaciją mokytis gali paveikti, turėt įtakos tam. Vat koks tavo ryšys su tuo mokytoju. (Rūta)

Paslaugos „iškritusiems“ iš švietimo sistemos

Dirbantieji su jaunimu gatvėje sako, jog dar viena dėmesio reikalaujanti sritis, apie kurią dažniausiai nekalbama – tai iš švietimo sistemos anksti „iškritę“ jauni žmonės, kurių gebėjimai tęsti kad ir profesinį mokymąsi yra apribojami reikalavi-

mo turėti tam tikrą išsilavinimo lygmenį. Paslaugos tokiems jaunuoliams per praktišką ir individualizuotą priėjimą, dėmesį, siekiant padėti įgyti profesiją galėtų būti taip pat viena iš plėtros sričių.

„...jaunuolių, iškritusių iš švietimo sistemų.. na visiškai nieko nėra. Mes vis tiek juos norim kažkur sukišt, mes norim juos sukišt į kažkokią vis tiek švietimo įstaigą, bet <...> jeigu ne? Jei neįmanoma dėl jų turimo išsilavinimo? Tai ką tada darom? Kokia alternatyva? (Saulė)

„ iš savo patirties žinau, kad žmonės būna baigę keturias klases, jie nemoka skaityti normaliai, nemoka rašyti, o „profkėj“ tu vis tiek turi jau turėt atitinkamą lygį, tai pvz., tu turi šešias bent klases baigt, ar aštuonias. <...> turi turėt jau kažkokį pažymėjimą. <...> kur dėtis tam 16-mečiui jaunuoliui, kuris baigė keturias klases? Ir neignoraukim, kad nėra tokių žmonių, jų yra. Ir jie pasimetę, nes jie neturi kur dėtis, tai nežinau <...> tada gal tas žmogus gali ateiti į „profkė“, išlaikyt realų testą savo lygmenis ir mes gal galim nuo to lygio pradėt dirbt su juo. Arba grynai tada praktika. Kaip „[mokyklos pavadinimas]“ X rajone, kurie dirba grynai per praktišką, per veikimą. Arba kaip „[pavadinimas]“.. irgi gal dzin ta matematika, bet gal suteikim žmogui kažkokį amatą, kad jis galėtų užsidirbti sau pinigų, ko jie nori, žiauriai nori. Ir vien dėl to, kad tau nesiseka ten skaityt, tu atseit labai didelę atskirty lie-

ki... tai va čia irgi labai yra, čia net ne pilka dėmė, čia yra juoda dėmė, man atrodo, sistemoje.” (Onė)

Specializuotų užimtumo vaikams/ paaugliams/ jaunimui paslaugų plėtra

Kalbant apie paslaugas Vilniaus mieste, informantai sako, jog vaikų, jaunų žmonių užimtumas – svarbus ir reikalingas: „yra šeimų, socialiai jautrių, kur vaikui grįžus į namus nėra ta tokia aplinka, nežinau... rami, ar saugi. Tai jau gal tada geriau, kad jisai (vaikas) tą laiką po pamokų praleistų ir toliau mokykloje. <...> Va dabar visokie robotikos būreliai, fotografijos būreliai, aš galvoju, žiauriai faina... labai džiaugiuosi, kad mokyklos priima tuos neformalaus švietimo pedagogus, kad priima į mokyklas, kad sudaro galimybę, kad būreliai vyktų toje mokykloje. Tiktai klausimas, kiek tėvai gali finansiškai. (Rūta)

Minimas ir Islandijos pavyzdys, kuomet įvedus papildomą privalomą popamokinį užimtumą, jį finansuojant, sumažėjo nusikalstamumas ir narkotikų, alkoholio vartojimas paauglių bei jaunimo tarpe.

„...labai didelė problema yra vaikų užimtumas, tiesiog. Nes tikrai ne visi tėvai ar susimąsto<...> , kad vaikai turėtų lankyti papildomus būrelius po mokyklos. <...> ir tai tikrai yra ne visom šeimoms... Tai aš manau, kad čia valstybės turėtų būti

lygmeniu. Du būreliai vaikui. Vienas mėninis, kitas fizinis. Ir būtinai turi būti visi užimti po mokyklos. Toks atrodo paprastas receptas. Nežinau, čia iš Islandijos gal yra pavyzdys ryškiausias, visiems tikriausiai žinomas... kaip sumažėjo vaikų ir visų priklausomybių <...> arba nusikalstamumas jaunuolių. (Milda)

Interviu metu paminėdami jaunimo centrus, jaunimo erdves, specialistai džiaugiasi, kad tokių paslaugų yra: „vis tiek šiaip tai yra tų gerų, yra keli atviri jaunimo centrai sukurti, tai tas gražu (Gabrielius); „... kad kuo daugiau būtų užimtumo. Užimtumo, sportinės veiklos, būrelių, stovyklų ir visa kita“. (Jonas).

Deja, specialistai sako, kad jaunimo erdvių, jaunimo centrų paslaugos reikalingos, bet jos negali atliepti sudėtingo elgesio jaunuolių poreikių: „kiek aš esu susidūręs su darbu su jaunimo darbuotojais, per Jaunimo reikalų departamentą, tai man atrodo tikrai yra orientuojamasi stipriai į jaunimo centrus arba jaunimo erdves. Ir man čia norisi irgi juos kvestionuoti, nes atrodo, kad jie nori labai paimti labai daug žmonių su labai mažai resursų. Tada klausimas apie santykį ir kokybę ir ar tikrai tikrai tai yra kelias. Aš jaučiu, kad tikrai yra plečiamos jaunimo erdvių paslaugos, ir jos teikiamos vis daugiau ir daugiau, kas irgi yra gerai, bet ar tikrai užtenka tiktai to?“ (Simona).

„... Vilnius labai atsilieka. Ir erdvių trūksta. aš įsivaizduoju, kad kiekvienam rajone turėtų būti tokia erdvė, kur jaunimas galėtų leisti laiką. Nes dabar kas yra susikūrę, tai panašiai kaip po sovietmečio, pradžioj sustiprėjo stacionarios įstaigos, po to jau kažkuriuo metu pradėjo veikt vaikų dienos centrai, bet aš galvoju, kad turėtų pirminio prevencinio lygmens paslaugų plėtra didelė įvykti, <...> ne mokyklos erdvėse. Gali ten socialiniai darbuotojai dirbt, bet yra jaunimo neformalaus ugdymo centrai, atviri centrai, atviros erdvės, kad jaunimas turėtų vietų, kur augti neformaliai. Ir tada jau kai ta paslauga bus, turbūt gatvės darbo, arba kokio nors mobilaus darbo su jaunimu... mažiau reikėtų.“ (Gabrielius)

Specialistai mato ir dar vieną „pilkąją zoną“ – tai paslaugų ankstyvoje paauglystėje trūkumą. „tikrai labai džiaugiuos, kai jaunuoliai ir vaikai įsitraukia į tuos dienos centrus. Bet tai irgi yra pakankamai siaura, iki tam tikro amžiaus, o ką mes galim pasiūlyt tiems vaikams ankstyviesiems jaunuoliams ir paaugliams? Kuriems jau nebeįdomu su 8-mečiais leist laiką, bet dar per jauni būt su 16-mečiais ir eit į jaunimo erdvę. Jie lieka tokioj „pilkoj zonoj“. Tada mes turim juos tempt į dienos centrą, kur jiems nebeįdomu, arba rizikuot tempt prie vyresnių, kur irgi na vis tiek yra tam tikrų rizikų ir jie gal ne visada yra pasiruošę būt su vyresniais jaunuoliais.

Irgi reikia atsižvelgti ir į tą jų amžiaus tarpsnį. (Onė)

„Daugiau orientuojasi dienos centrai į tokius vat (paslaugas teikiančius) vaikams, o 14-mečiai tarsi „pakabinti“ truputį yra; mums skambina kartais ir mes sakom, kad nedirbam su tokiais, nes mūsų ta grupė yra 18+, kaip mes 14-metį integruosime, tai yra vaikas pagal mūsų grupės standartus. Bet pagal dienos centro standartus jisai jau yra per didelis jiems. <...> Arba nepakankamai daug jų (paslaugų) yra. <...> čia yra kažkokie neišspręsti dalykai. (Simona)

Nestandartis siūlymas, susijęs su paslaugomis jaunuoliams derinantis prie jų poreikių, [pročių ir prioritetų, informanto pavadintas „jauno žmogaus legalizavimas būt viešoj erdvėj“. Toks požiūris argumentuojamas labai aiškiai išreikštu jaunuolių poreikiu leisti laiką gatvėje, kuris dažnai nepateisinamas ir nesuprantamas suaugusiųjų: „nes dabar toks jausmas, kad visi jaunuoliai turi būt užimti, kažkur leist laiką, už uždaryt durų“ (Onė). Todėl informantas siūlo „tą priimt legalizuotai ir suteikt jiems saugias viešas erdves. O kol mes kovosim su tuo – tas niekada (neduos rezultato) <...> Kuo daugiau mes draudžiam, tuo labiau jiems norisi“. (Onė). Kartu tai indikuoja intensyvesnio darbo gatvėse poreikį, kuris kol kas Vilniuje vykdomas labai fragmentiškai: „Yra grupė, kuri gyvena savo erdvėse. Ir tokia paslau-

ga, kaip gatvės darbas <...> Tokiose erdvėse. <...> būtų gerai, kad jis plėstųsi. Ir jį tai investuoti“. (Gabrielius)

Paslaugų nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviausias medžiagas, stoka

Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviausias medžiagas, stoka – viena iš labai aktualių skirtingų sričių specialistams sričių. Tą mini praktiškai visi informantai interviu metu.

„Tai viena iš tokių problemų, kad bent jau Vilniaus mieste, kad trūksta institucijos, ar specialistų, kalbant apie vartojimo problemą. Gauti reikiamą pagalbą paaugliui, 15-16-mečiui <...>. Bet 13-mečiui su žalingu vartojimu, tai yra misija – neįmanoma, iš tikrųjų, netgi ir ne Vilniaus mieste, netgi visoj Lietuvoj, ir ypač tada jeigu tas jaunuolis turintis, tarkim, dar diagnozės, spec. poreikius.“ ((Indrė).

Tai tikrai, aš turiu paauglį tokį, kur mes perėjom „kryžiaus kelius“ ir, deja, dėl jo jauno amžiaus, nėra institucijos, kur jis galėtų patekti - visoj Lietuvoj. Jeigu vienur dėl savo psichologinių problemų ar dalykų galėtų (patekti), tai negalėtų dėl vartojimo, kitur nėra užtikrinamas ugdymo procesas tokiam vaikui, tokiam jaunuoliui, ir mes atsimušam į tokią situaciją, kad „dėkit kur jį norit“, o problema nesisprendžia. <...> deja – Lietuvoj, galiu tikrai drąsiai teigti, šiuo metu tokios insti-

tucijos nėra“. (Saulė).

„su gydymo įstaigom - trūksta pas mus, paaugliams tai iš tikrųjų tikrai centrų trūksta. Tokių mažų Lietuvoj centrų, kad būtų mažos grupės jaunuolių, su kuriais tiesiog dirba tam tikri specialistai. Su priklausomais asmenimis“ (Jonas)

Tyrėjams jau pabaigus interviu su specialistais ciklą, 2020 m. lapkričio 12 d. Vilniaus m. savivaldybės Administracijos direktoriaus įsakymu Nr. 30-2616/20 buvo patvirtintas Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviausias medžiagas, ir jų atstovams pagal įstatymą teikimo Vilniaus miesto savivaldybėje algoritmo aprašas. Ar ir kaip šio aprašo atsiradimas pakeis esamą situaciją Vilniaus mieste – parodys ateinantys metai.

Specializuotų kompleksinių paslaugų poreikis

Specialistų manymu, problemas darbe su sudėtingiausiose situacijose esančiais jaunais žmonėmis, **ypatingai turinčiais psichikos sveikatos problemų**, galėtų padėti spręsti specializuotų kompleksinių paslaugų, apimančių ugdymą, švietimą, gydymą, ilgalaikę terapiją, užimtumą, atsiradimas.

Respondantai mini įvairias galimas specializuotos pagalbos formas: terapinę mokyklą – dienos centrą, terapinę ben-

druomenę – namus, jaunuolių krizių įveikimo centrą ir pan., kur darbuotųsi įvairių sričių specialistų „jungtinės pajėgos“. „... poreikis yra ugdymo įstaigai terapinei. Su specialistais. Su psichologais, psichiatrais. Ne tada, kai jaunuolis daro sistemingas nusikalstamas veikas, bet tada, kai išryškėja... terapinė mokykla turėtų vadintis, ar tai kažkokie terapiniai namai, nežinau, forma gal ne tiek svarbi, bet kompleksas paslaugų.“ (Justina); „Galbūt reikėtų apskritai įkurti <...> jaunuolių krizių įveikimo centrą kažkokį. Kur būtų išdirbtos metodikos, kur būtų galima su jais dirbti ir jiems padėti, būti nuolat šalia jų, kažkaip skirti labai daug individualaus dėmesio.“ (Kristina)

Paslaugos „atitraukiant“ nuo aplinkos

Skirtingi specialistai pripažįsta, jog kartais jaunuoliams reikalingos paslaugos, padedančios „atitraukti“ paauglius nuo sudėtingų situacijų, o kartais – ir užtikrinančios struktūruotą aplinką. Informantai pastebi, kad neretai paaugliams, ypač tiems, kurie lengvai pasiduoda neigiamai draugų įtakai, padeda **laikinas gyvenamosios vietos pakeitimas, išvykstant mokytis**, įgyti profesijos, tačiau labai svarbu, kad mokymosi įstaiga užtikrintų ne tik mokymą, bet taip pat ir skirtų individualų dėmesį. „Ir tikrai kartais matau didžiulę prasmę kartais „išimti“ iš

tos aplinkos. <...> ieškom būdų įvairiausių, <...>– mokyti kitoj Lietuvos pusėj, važinėti į mokyklą, kad būtų su bendrabučiu. Va, tai tokių įstaigų labai reikia, turiau minty, to išėmimo, apgyvendinimo, pabuvimo kitur.“ (Justina); „[mokyklos pavadinimas]“ buvo tikras išsigelbėjimas porai atvejų, kad nuo Vilniaus toliau reikėjo atsitraukti vaiką.“ (Morta)

Nesunkius nusikaltimus padarę paaugliai teismo sprendimu gali būti **siunčiami į vaikų socializacijos centrus**. Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad šiaandieniniai vaikų socializacijos centrai nėra sukurti pagal šiuolaikinius vaikų elgesio korekcijos modelius, jų aplinka ir ugdymosi sąlygos nėra pritaikytos sėkmingai vaiko resocializacijai, tačiau tokie centrai vis dar egzistuoja. Šiuo metu vykdoma jų reorganizacija.

Informantai, kalbėdami apie nesunkius nusikaltimus padariusius paauglius, susiduria ir su tokiuose centruose pabuvojusiais asmenimis. Jų teigimu, neturint kitų alternatyvų, socializacijos centras, užtikrinantis struktūruotą aplinką, gali būti pagalba pačiam paaugliui : „Bet man atrodo asmeniškai, <...> kas liečia socializacijos centrus, kur iš tikrųjų vaikai pabūna struktūruotoj aplinkoj, pabūna specialistų priežiūroj, pagalboj tokioj, individualioj, ir jų elgesys gerėja“ (Justina). „Šiems jaunuoliams padeda struktūruota aplinka ir individualus dėmesys. Vadinasi,

turbūt reikėtų kažkur į šitą pusę orientuotis". (Kristina). Visgi specialistai pripažįsta, jog „socializacijos centras - kraštutinė priemonė. Kitų alternatyvų mes neturim, o išėmimo kartais labai reikia. Dažniausiai - nuo draugų". (Morta).

Intensyvus darbas su visa šeima

Dar viena iš sričių, kuri galėtų būti stiprinama, vystant specializuotas paslaugas – tai intensyvi psichosocialinė pagalba šeimai, kurioje gyvena jaunuoliai. Svarbu yra tai, jog ekspertai mato darbo su visomis šeimomis, kurios patiria santykių sunkumų, prasmę ir svarbą (ne tik su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis).

“Nes tie jaunuoliai jau ateina iš šeimų, <...> turėtų būti bendrai stiprinamas darbas su šeimom, ne tik su tom, kurios patiria sunkumus, bet <...> ir „sveikom šeimom“. Patirtis rodo, kad labai dažnai jaunuoliai iš tų „sveikų“ šeimų patiria žiauriai nesveikus santykius jose, arba išvis jų neturi. Na ir tada tų santykių pradeda ieškot kitur. Ir tada atsiranda visos problemos.“ (Indrė)

Intensyvios psichosocialinės pagalbos paslaugos visai šeimai, kurioje gyvena sudėtingo elgesio vaikas/ paauglys – viena iš labai efektyvių pagalbos priemonių. Tą konstatuoja ir kalbinti specialistai, pažymėdami, jog nuo 2019 m. Vilniaus m. savivaldybė finansuoja tokią mobilią

paslaugą, kuri užtikrina galimybę vilniečiams tėvams, globėjams, auginantiems vaikus su elgesio, emocijų ar kitais psichikos sutrikimais, gauti vaiko poreikius atitinkančią psichosocialinę pagalbą. Ši paslauga skiriama Vilniaus miesto vaiko gerovės komisijos sprendimu. Specialistai mato šios paslaugos naudą, tačiau pripažįsta, jog paslaugos apimtis būtina plėsti, nes pagalbos prašančių šeimų yra žymiai daugiau, nei suteikiama šiandien: „Ir aš kiek matau atsiliepimų ir iš pačių tėvų, ir iš kitų specialistų, kad tam vaikui, ne vienam vaikui yra situacija pagerėjusi, kada jam buvo skiriamas dėmesys. Bet, visų pirma, tų psichosocialinių paslaugų trūksta kiekio. Todėl, kad šiai dienai, kiek aš žinau, yra Vilniaus mieste tikrai penkiom šeimom galima skirti psichosocialines paslaugas, kai tuo tarpu tokių šeimų, kur auga jaunuoliai, kuriems reikalinga pagalba, yra, galima sakyti, nu dešimty, šimtai. Penkiom šeimom galima skirti, vienu metu, kada mobili komanda baigia darbą su viena šeima, tada gali kitai šeimai jau skirti šitas paslaugas. <...> atsiliepimus girdžiu, pvz., kada tėvai sako „kada pradėjo dirbt mobili komanda, situacija su vaiku pagerėjo“, ir jie būna prašo dar pratęsti, kad dar būtų teikiama ta pagalba, nes jie mato pagerėjimą.“ (Kristina)

Išvados

Jaunimo problemos pastebimos, analizuojamos, priimamos ir įgyvendinamos šių problemų sprendimo priemonės visais lygmenimis: Europos Sąjungoje ypatingas dėmesys skiriamas jų dalyvavimui ir/arba pasirengimui dalyvauti darbo rinkoje; nacionaliniame lygmenyje įgyvendinamos Europos Sąjungos siūlomos institucinės ir finansinės priemonės, formuojama teisinė bazė ir institucinė aplinka. Savivaldos lygmeniu formuojami jaunimo politikos tikslai, priimami sprendimai, susiję paslaugų teikimu ir jaunimo organizacijų veiklos finansavimu.

Auganti jaunuliams skirtų paslaugų, tarnybų pasiūla, vystoma teisinė bazė, augantis finansavimas, o taip pat – **didėjantis su jaunuoliais dirbančių specialistų profesionalumas, viena vertus, sudaro geresnes galimybes padėti**, didinti į pagalbą procesą įtrauktų jaunuolių apimtį, tačiau, kaip parodė tyrimas, taip pat **lemia ir didesnį jaunimo darbuotojų reiklumą**, kritiškumą nacionalinei ir regioninei jaunimo politikai.

Tyrimas atskleidė, jog Vilniaus mieste trūksta tinkamai ir nuosekliai renkamų duomenų, susijusių su jaunimo situacija, tarp jų ir socialiai pažeidžiamais, niekur nedirbančiais ir nesimokančiais ar turinčiais riziką tapti jaunuoliais, jų situacijomis bei jiems teikiamomis paslaugomis.

Remdamiesi ilgamete savo patirtimi informantai pastebi vis ankstyvesniame amžiuje kylančias ir gilėjančias, kompleksines jaunuolių patiriamas problemas. Daugumos šių problemų šaknys yra ankstesnėse, traumuojančiose patirtyse, kurios įgytos šeimose.

Šios trauminės patirtys lemia įtemptus santykius su tėvais ar kitais šeimos nariais, vengimą būti namuose ir **alternatyvios paramos tinklo** (plg. Gečienė..., 2007) – „chebrų“ susikūrimą. Nors šios jaunimo grupės dažnu atveju turi neigiamą poveikį, tačiau priklausymas joms, buvimas tarp analogišką patirtį turinčių draugų, kartu yra svarbi jaunuolių gyvenimo dalis, jiems turinti ir tam tikrą terapinį poveikį.

Dauguma jaunuolių pasižymi **žema saviverte**, kuri yra apspręsta jų aplinkos ir įgytos sudėtingos patirties. Šią žemą savivertę jaunuoliai bando kompensuoti įvairiu destruktiviu elgesiu savo ir aplinkinių atžvilgiu (agresija, ankstyvais lytiniais santykiais, priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimu ir kt.).

Šios kompleksinės, sudėtingos ir gilios jaunuolių problemos negeneruoja reikiamo kompleksinio institucinio atsako – informantai nurodo aiškios, **koordinuotos pagalbos sistemos** šiems jaunuoliams **trūkumą** Vilniaus mieste. Šiandien Vilniuje jau veikia stiprios, profesionalios organizacijos, gebančios dirbti su šia tiksline

grupe ir galinčios būti pavyzdžiu kitiems, tačiau jų veikimas nėra tapęs bendros pagalbos sistemos dalimi.

Informantų požiūris į **situaciją švietimo sistemoje** parodė, kad nėra ryškaus pokyčio lyginant su 2007 m. atliktu tyrimu (Gečienė..., 2007), kai jaunuolių patiriami mokymosi sunkumai iššaukia drausminančią mokyklos reakciją, o ne sutelkia specialistų pastangas padėti, ieškant pagalbos ir bendradarbiaujant su socialinių paslaugų teikėjais. Galiausiai tai lemia iškritimą iš švietimo sistemos, o jaunimo darbuotojų pastangos grąžinti jaunuolius į mokyklą ne visuomet sulaukia palaikymo ir bendradarbiaujančio požiūrio švietimo sistemoje.

Daugumoje analogiškų tyrimų akcentuojamas **priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimas**, tačiau šiame tyrime išskirtinai daug dėmesio informantai skyrė vis aktualesnei **priklausomybės nuo interneto ir kompiuterinių žaidimų tematikai**, apie kurią kol kas yra mažai žinoma ir jos ilgalaikis poveikis sunkiai prognozuojamas.

Tyrimas atskleidė **dvejopą jaunuolių atskirtį – bendruomenėje ir visuomenėje**. Bendruomenėje dažniausiai dominuoja nepakantumas, pasipiktinimas gatvėje esančiais konkrečiais jaunuoliais ar jų grupe, kurie kelia pavojų saugiai kaimynystei, ir aktyvios pastangos išstumti juos iš kon-

krečios teritorijos. Tuo tarpu visuomenėje informantai daugiau pastebi abejingumą, bendro pobūdžio priešišumą sudėtingo elgesio jaunuoliams kaip socialinei kategorijai, kuris netampa konkrečiomis elgesio apraiškomis, tačiau sudaro bendrą atskirčiai palankų diskriminacinį foną.

Jaunuolių **įsitraukimas į nusikalstamą veiką** yra viena iš „išgyvenimo strategijų“ (Gečienė..., 2007). Darbas su nusikaltimus darančiu jaunu asmeniu – ilgas ir sudėtingas, dažnai reikalaujantis didelio profesionalumo ir aktyvaus, ilgalaikio specialisto įsitraukimo ir tęstinio, nuoseklaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo.

Šiandieninis fragmentiškas paslaugų socialiai pažeidžiamiems jaunuoliams **finansavimas** (dažniausiai vis dar projektinis) trukdo pačioms organizacijoms kryptingai vystyti teikiamas paslaugas bei užtikrinti šių paslaugų kokybę – nuolatinis galvojimas apie išgyvenimą, patiriamas „spaudimas“ dėl kiekybinės teikiamų paslaugų išraiškos trukdo koncentruotis į vieną svarbiausių sėkmės darbe su tokiais jaunuoliais faktorių – ilgalaikio santykio kūrimą, išlaikymą bei siekti pokyčių jauno žmogaus gyvenime. Kartu tai **kelia iššūkius organizacijoms, siekiant pritraukti bei išlaikyti profesionalius specialistus**.

Rekomendacijos

Tyrimas atskleidė, jog Vilniaus mieste trūksta tinkamai ir nuosekliai renkamų bei analizuojamų duomenų, be kurių neįmanoma formuoti politikos ir tikėtis sėkmingo jos įgyvendinimo. Todėl Vilniaus m. savivaldybės politikos formuotojams rekomenduojama pradėti kryptingai rinkti duomenis ir jų analizės bei modeliavimo pagrindu formuoti politiką.

Iš savivaldybės pusės informantai teigė stokojantys veiklos gairių: strategijų, struktūros, tęstinumo, atsakomybių paskirstymo, todėl **rekomenduotina stiprinti ir detalizuoti jaunimo politikos gaires, į jų kūrimą įtraukiant ir šioje srityje dirbančius specialistus**. Šios gairės turėtų pakeisti dabartinį jaunimo politikos fragmentiškumą, suteiktų daugiau aiškumo jaunimo darbuotojams ir jų atstovaujamos organizacijos, o taip pat – leistų susikcentruoti į savo tiesiogines pagalbos teikimo funkcijas.

Planuojant paslaugas sudėtingose situacijose esantiems jaunuoliams ir jų šeimoms atsižvelgti į tyrimo informantų išskirtas šių asmenų grupių sociodemografines charakteristikas, kurios rodo jų didesnę riziką patirti kompleksines problemas.

Turint galvoje ilgametį NVO įdirbį, ekspertškumą ir žinias dirbant su sudėtingose situacijose esančiais jaunuoliais, savivaldybei rekomenduotina daugiau

vadovautis subsidiarumo principu ir, augant paslaugų jaunuoliams poreikiui, investuoti į NVO pajėgumų didinimą, jų teikiamų paslaugų plėtrą ir tik išskirtiniais atvejais kurti savo paslaugų centrus.

Sudaryti sąlygas savanorystės skatinimui ir plėtrai, ypač organizuojant pirminės prevencijos pasiūlymus atskirose bendruomenėse.

Lėšos, investuotos į darbą su jaunuoliais (prevencinį darbą), vėliau atsipirks ilgalaikiais sutaupymais sveikatos, teisėsaugos, socialinės apsaugos ir socialinės draudos sektoriuose, todėl būtina užtikrinti tokių paslaugų finansavimą reikiamomis apimtimis, jaunimo darbuotojams ir su jaunimu dirbančioms organizacijoms nedarant spaudimo nei dėl pasiekiamų rezultatų, nei dėl apkrovimo dideliu skaičiumi sudėtingų atvejų.

Tyrime išryškėjo paslaugų 11-16 metų vaikams ir jaunuoliams stoka. Šis amžiaus tarpsnis specialistų yra pabėžiamas kaip labai kritinis laikas, kuomet jau išryškėja problemų užuomazgos, tačiau pačios problemos dar nėra labai gilios ir gali būti lengviau ir greičiau pataisomos su mažesnėmis darbuotojų laiko ir resursų sąnaudomis, todėl rekomenduotina stiprinti šią paslaugų jaunimui teikimo grandį Vilniaus mieste.

Vaikai švietimo sistemoje atsiranda labai anksti (priešmokykliniame amžiu-

je, nuo šešerių metų), todėl svarbu, kad švietimo specialistai pastebėtų ir galėtų pasiūlyti ankstyvą reikiamą pagalbą, bendradarbiaudami su kitomis tarnybomis nukreiptų vaiką ar šeimą. Taip pat svarbu pastebėti iš švietimo sistemos iškritusius vaikus ar paauglius (įskaitant ir tuos, kurie formaliai tebėra ugdymo įstaigos sąrašuose) ir tikslingai orientuoti pagalbą jiems.

Stiprinti partnerystės saitus, kad darbas su jaunimu sklandžiai integruotųsi su kitomis paslaugų formomis. Šis bendradarbiavimas yra ypač svarbus, kad būtų užtikrintas darbo su vaikais – jaunuoliais – suaugusiais, kuriems reikia ilgalaikės pagalbos, tęstinumas, taip pat labai svarbu dirbti su visa jaunuolio aplinka (šeima), kuri neretai yra ir pagrindinis problemų šaltinis.

Ypač svarbu nepaleisti pilnametystės sulaukusių jaunuolių, kurie sukūrė ilgalaikį pasitikėjimo santykiais grindžiamą ryšį ir yra reikalingi tolesnės profesionalios pagalbos. Tyrimas parodė, kad 24-26 metų jaunuoliai jau tokio tęstinio santykio, ryšio su darbuotojais nėra labai reikalingi, jų poreikiai yra daugiau epizodinio, ad hoc pobūdžio. Tačiau šio ryšio neprarasti kritiškai svarbu yra 18 metų jaunuoliams.

Toliau vystyti intensyvias psichosocialines paslaugas šeimoms, didinant jų apimtį ir prieinamumą, nes tai – viena iš labai efektyvių pagalbos priemonių. Paslaugos apimtį būtina plėsti, nes pa-

galbos prašančių šeimų yra žymiai daugiau, nei suteikiama šiandien.

Stiprinti darbą paauglių priklausomybių problemų srityje, ypač atkreipiant dėmesį į informantų minimą naujai atsirandančią priklausomybę nuo interneto. Šios priklausomybės mastui ir poveikiui suvokti rekomenduotina vykdyti tyrimus; taip pat reikėtų organizuoti mokymus jaunimo darbuotojams apie darbo priklausomybės nuo interneto srityje ypatumus.

Didinti gatvės darbuotojų pasiūlą, kurie pasiektų gatvėje esančius jaunuolius, taip pat plėtoti ir kitas žemo slenksčio paslaugas, pvz. mobilų darbą su vaikais ir jaunimu jų erdvėse. Tokiu būdu jaunimo mėgstamas ir neišvengiamas buvimas gatvėje būtų „legalizuotas“, akcentuojant ne draudimus ir ribojimus, o saugios aplinkos užtikrinimą ir jaunuolių buvimą specialistų akiratyje. „Legalizavimui“ sąlygas sudarytų ir viešųjų erdvių (pvz., prie mokyklų esančių stadionų) atvėrimas jaunimui.

Svarbu yra tirti „chebras“ – jaunimo grupes, tokiu būdu geriau pažinti jų sandarą, santykius viduje ir su išore, dinamiką, poveikio savo nariams įvairovę. Šių tyrimų pagrindu galima identifikuoti ir stiprinti pozityvios lyderystės apraiškas, siekti pokyčio jaunimo grupių viduje.

Pastebėtina, kad analogiškos rekomendacijos jau buvo išskirtos Gečienės... (2007) atliktame tyrime, kuriame buvo

teigiama, kad „šie jaunuoliai reikalauja didesnių investicijų“ (p. 168), identifikuota sisteminio požiūrio stoka, nepakankamas socialinių ir švietimo paslaugų integravimas, siūlymas neprisirišti prie amžiaus teikiamų apribojimų, tęsti paslaugas tol, kol yra poreikis ir individualizuoti šių paslaugų teikimą.

Taigi tyrimai (atlikti prieš 13 metų ir šiandien), analizuojantys esamą darbo su pažeidžiamais jaunuoliais situaciją, parodė, jog problemos pačios neišsprendžia. Norisi tikėtis, jog kryptingas bei suplanuotas politikos formuotojų bei praktikų veikimas kartu, kuriant strategines paslaugų pažeidžiamiesiems jaunuoliams gaires bei atrandant galimybes tas paslaugas finansuoti, bus prioritetas savivaldybėse, o Vilniaus miestas galėtų sėkmingu planingo veikimo pavyzdžiu ir kitoms savivaldybėms.

Literatūra ir šaltiniai

Dunajevs, E., Vaičiūnaitė, G. 2019. Organizacijų kooperacija ir jaunimo politika: Utenos atvejo analizė. Politologija [interaktyvus], 2019/2, vol. 94, pp. 109–131. Prieiga per internetą: <<https://www.zurnalai.vu.lt/politologija/article/view/13337/12257>> [žiūrėta 2020 12 15].

EUR-Lex: Parama jaunimo užimtumui: tiltas į darbo vietas kitai kartai 2020. Komisijos komunikatas europos parlamentui, tarybai, europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui [interaktyvus], Briuselis, 2020 07 01 COM (2020) 276 final. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0276&from=EN>> [žiūrėta 2020 12 15].

Eurofound (2020), Living, working and COVID-19, COVID-19 series, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas. „NEETs“ tyrimų sritis. Prieiga per internetą: <https://www.eurofound.europa.eu/topic/neets> [žiūrėta 2020 12 15].

Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo Europos darbo santykių žodynas. Prieiga per internetą: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/neet>. [žiūrėta 2020 12 15].

Gečienė, Ingrida et al., 2007. Socialiai pažeidžiamo jaunimo integracijos į darbo rinką prielaidos Lietuvoje: [kolektyvinė monografija], Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas.

Jaunimo garantijų iniciatyva, 2019. Prieiga per internetą: <http://www.jaunimogarantijos.lt/lt/jaunimo-garantijos/jaunimo-garantiju-iniciatyva/46>. [žiūrėta 2020 12 15].

Jaunimo reikalų departamentas, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/neet-situacija-savivaldybese>.

Jaunimo reikalų departamentas, 2020. Prieiga per internetą: https://uzt.lt/wp-content/uploads/2019/11/Jaunimas-darbo-rinkoje_1128.pdf

Jaunimo reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus patvirtinta Atvirų jaunimo centrų ir erdvių koncepcija 2010 (2010-04-07, Įsakymo Nr. 2V-38-(1.4).

LiJOT – Lietuvos jaunimo organizacijų taryba. Prieiga per internetą: <https://lijot.lt/>. [žiūrėta 2020 12 15].

LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas 2003 (2003-12-04, Nr. IX-1871. Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2019-01-01).

Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. Skelbta: Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30). Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume.

LR Savanoriškos veiklos įstatymas 2011 (2011-06-22, Nr. XI-1500).

LR socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintas Atvirų jaunimo centrų veiklos aprašas 2012 (2020-12-11, Įsakymo Nr. A1-570. (Žin., 2012, Nr. 146-7548).

LR Švietimo įstatymas 1991 (1991-06-25, Nr. I-1489. Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2020-06-01 iki 2020-08-31).

LR Užimtumo įstatymas 2016 (2016-06-21, Nr. XII-2470. Suvestinė redakcija nuo 2020-07-01).

Viešojoji įstaiga Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo agentūra. Prieiga per internetą: <https://www.jtba.lt/naujienos/kvieciame-teikti-eras-mus-jaunimo-srities-ir-europos-solidarumo-korpuso-projektu-paraiskas-2020-m-spalio-1-d-terminui/>. [žiūrėta 2020 12 15].

Užimtumo tarnyba, 2019. Jaunimas darbo rinkoje, Vilnius.

Vilniaus miesto savivaldybė. Vilniaus jaunimo informacijos centro tyrimai. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/jaunimas/jaunimo-informacijos-centras/>. [žiūrėta 2020 12 15].

Vilniaus miesto savivaldybė. Vilniaus jaunimo reikalų taryba. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/jaunimas/jaunimo-reikalai-taryba/>. [žiūrėta 2020 12 15].

Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus patvirtintas Atvirų jaunimo centrų veiklos kokybės vertinimo tvarkos aprašas 2014 (2014-05-06, Įsakymo Nr. 30-1044).

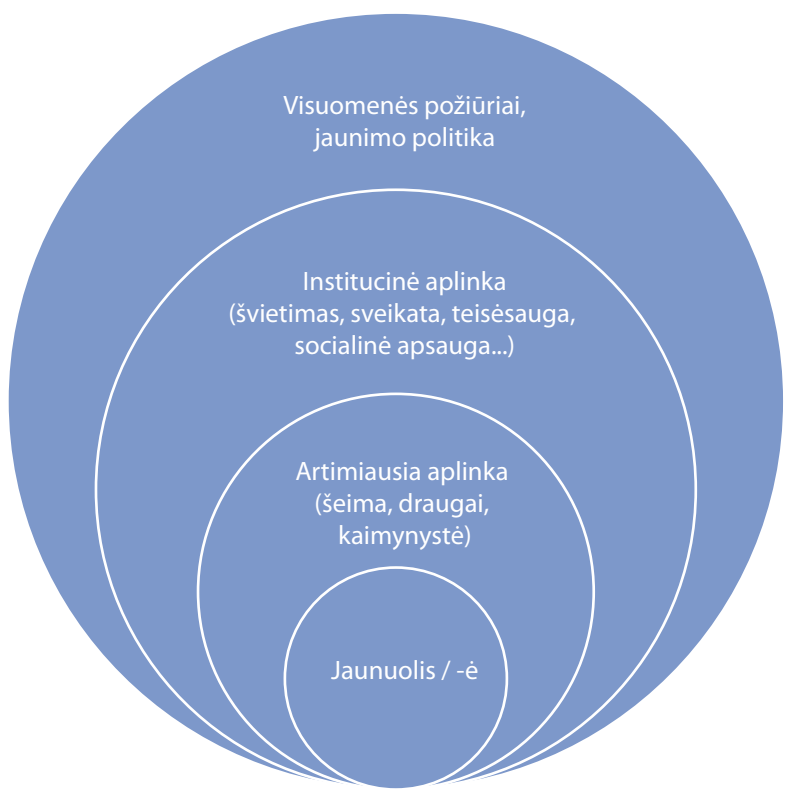
Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto suvestinė 2019. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/biudzeto-suvestine/2019-m-biudzeto-projektas/2020-m-biudzeto-projektas-pagal-priemones/>

Vilniaus miesto savivaldybė. Dalyvaukite projektų finansavimo konkurse! 2020. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/jaunimas/dalyvaukite-projektu-finansavimo-konkurse/> [žiūrėta 2020 12 21].

Vilniaus miesto savivaldybės socialinių paslaugų planas 2020 (Patvirtinta Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2020-05-27, Sprendimo Nr. 1-550). [žiūrėta 2020 12 22].

Vilniaus miesto savivaldybės Vilniaus Jaunimo žemėlapis. 2020. Prieiga per internetą: <http://zemelapiai.vplanas.lt/jaunimas/> [žiūrėta 2020 12 28].

Priedas Nr. 1. Klausimynas.

<p>1. Apie respondentus. Kiek metų dirbate dabartinėse pareigose? Ar darbas su paaugliais ir jaunuoliais, susiduriančiais su kompleksiniais sunkumais (toliau – jaunuoliais) yra jūsų pagrindinis užsiėmimas/ pagrindinė užduotis?</p> <p>2. Pateikimas į pagalbos tarnybų akiratį (pgl. schemą)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kokiu būdu jaunuoliai dažniausiai patenka į tarnybų akiratį? Kas juos pastebi? (Ar yra kritinis lūžis, palaipsnis slydimas, ar natūralus dėsningumas, apspręstas aplinkos, šeimos, socialinės/jaunimo politikos ir pan.) - Kokios yra kliūtys įtraukti ir dirbti su jais? Pvz., pasitaiko situacija, kai paauglys lyg ir atitinka tikslinės grupės parametrus, bet figūruoja mokyklos sąrašė – taigi, „dalyvauja“ švietimo sistemoje. 	
<p>3. Jaunuolių charakteristika.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kuo jie skiriasi nuo kitų jaunuolių? - Kaip jie patys save suvokia? Kokiu žmogumi save laiko? Savikritiškumas. - Ar jie vienalytė grupė, turinti daugiau bendrumų tarpusavyje, negu skirtumų? Ar galima juos skirstyti, diferencijuoti (pvz., amžius: 14-16; 16-18; 18-21; 21-29 metai)? Vaikiniai – merginos? Pagal dominuojančias problemas? Gyvenimas regione? Šeima?) 	
<p>4. Probleminės sritys. Kam reikia išskirtinio dėmesio dirbant: kaip mato jaunuoliai, specialistai ir jų pačių aplinka. Kur matote priežastis ir kokius sprendimo būdus? Prieštaringumas vertinant iš skirtingų pozicijų. Kas yra problematiškiausia? Ką spręsti sekasi geriausiai? (pgl. schemą).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sveikata, psichinė, fizinė. - Priklausomybės. - Saugumas (teisinis, socialinis, emocinis, finansinis...) - Psichologinės problemos, ryšiai su suaugusiais ir bendraamžiais. - Darbas ir pajamos. - Būstas. - Mokslas. Privalomas mokymas tik iki 16 m. kaip problema, p. 73. - Problemos su teisėtvara. - Šių problemų tarpusavio ryšiai, situacijos, kai problemos viena kitą stiprina ir sunkina. 	<p>6. Intervencijų poreikis. Pgl. schemą.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kaip manote, kur pirmiausiai reikėtų intervencijų norint realių pokyčių? Pakomentuokite. Ko yra fragmentiška, ko pakanka? Jaunimo ir socialinės politika: fragmentiškumas ar suderinamumas? Nesusikalbėjimo priežastys ir pasekmės. P. 73: nederinama, NVO neįtraukiamos, p. 95: nėra pagalbos tęstinumo iškritusiems. - Į kurį lygmenį šiuo metu Lietuvoje/Vilniaus mieste labiausiai nukreipta jaunimo politika? Pakomentuokite. - 2007 m. tyrime pastebėta socialinės aplinkos svarba (p. 167). Ar ji svarbi? Ar su ja dirbama? Ar pavyksta ją pasiekti ir pasiekti pokyčių joje?
<p>5. Nebepriklausymas probleminei grupei.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kaip nutinka, kad jaunuolis nebepriklauso probleminei kategorijai? Ar tiesiog sueina 30 metų – t.y., formaliai? - Ar yra sėkmingų/pasiteisinusių būdų padėti? 	